

NYELVMŰVELÉS NÁLUNK ÉS MÁS NEMZETEKNEL – EGY NEMZETKÖZI KUTATÁS TANULSÁGAI*

SÁNDOR KLÁRA

SZTE JGYTFK Magyar Nyelvi Tanszék

6725 Szeged, Boldogasszony sgt. 6.

Tel.: (62) 546078

e-mail: sandor@jgytf.u-szeged.hu

Az eltérő nyelvekkel és nyelvhasználattal szembeni türelmetlenség elterjedt jelenség az európai típusú kultúrákban, s a mögöttes ideológia azonos, legyen szó más nyelvek vagy a standardtól eltérő nyelvváltozatok megőrzéséről. Az egyes európai államok azonban eltérnek egymástól azt illetően, hogy hogyan viszonyulnak a köznapi szinten meglévő nyelvi előítéletekhez. A tanulmány egy 1999-ben végzett, 4 országra kiterjedő vizsgálat eredményeit közli: a norvég, a svéd és a görög „nyelvművelő” intézményekkel veti össze a magyart. A vizsgálat rávilágít arra, hogy a hivatalos magyar nyelvpolitika a nyelvi diszkriminációt – akaratán kívül is – nagy mértékben támogatja, szemben például a norvég gyakorlattal, ahol az állam nyelvpolitikai lépései következetesen a nyelvi jogok tiszteletben tartását célozzák.

Kulcsszavak: nyelvi diszkrimináció, megőrzés, nyelvpolitika, nyelvművelés, nyelvművelő intézmények

„ROSSZ” NYELVEK ÉS NYELVVÁLTOZATOK

Az eltérő nyelvekkel és nyelvhasználattal szembeni türelmetlenség elterjedt jelenség. Gyakran találkozunk azzal, hogy a hivatalosan elfogadottá nyilvánított standard nyelvváltozattól, illetve az államnyelvtől eltérő nyelvváltozatok/nyelvek beszélőit megőrzik, s hátrányos helyzetbe hozzák. Ez voltaképpen a lingvicizmus megjelenési formája – azt az ideológiát nevezik így, amely szerint bizonyos nyelvek, illetve nyelvváltozatok jobbak, mint más nyelvek, illetve nyelvváltozatok, következésképpen beszélőik logikusabban és világosabban gondolkodnak, s így természetes, hogy jobb átlásokat kapnak, s egyéb előnyöket is élveznek (Skutnabb-Kangas, 1997:20).¹ Azokban a társadalmakban, amelyekben ez az ideológia mélyen beépült a

---

* Ez az írás a Socrates Comenius-2 programja (57138-CP-1-98-1-HU-COMENIUS-C2) támogatásával készült. A cikk egy korábbi változatához fűzött megjegyzéseket köszönöm Kis Tamásnak, Kontra Miklósnak és Tamás Pálnak.

hétköznapi gondolkodásba, a „rosszabb” nyelvek, illetve nyelvváltozatok beszélői a társadalom perifériájára kényszerülnek.

Az egyesülő Európában sem volna kívánatos, ha a tagállamok nyelveit hasonló minősítésekkel látnák el: az efféle szemlélet hozzájárulna ahhoz, hogy a „nagy” nyelvek „hasznos”-nak, „nagyszerű”-nek, „kulturált”-nak minősítése olyan nagy tekintélyt biztosítson nekik, hogy a „kis” nyelvek „haszontalan”-ná válnának, s beszélőik nem látnák érdemesnek fenntartani őket. A következmény a kulturális és nyelvi sokszínűség fennmaradása helyett annak gyorsuló megszűnése lenne.

Noha a modern európai gondolkodásban már nem illik „jobb” és „rosszabb” nyelvekről beszélni, az európai államok többségében az emberek semmi kivetnivalót nem találnak abban, hogy saját nyelvüknek „jobb” és „rosszabb” változatait különböztessék meg. Az ellenszenv, lenézés nemcsak a tekintélyes nyelvváltozatok beszélőiben alakul ki, hanem azokban is, akik a megbélyegzett változatot beszélik – csak bennük *saját* nyelvváltozatukkal szemben. Ha ez nem szüntethető meg, az adott nyelvváltozattól beszélői igyekeznek megszabadulni. Ez természetesen nyelvekre is érvényes: a nyelvcsere megállításának és visszafordításának kulcskérdése, hogy sikerül-e megerősíteni a közösség egykori anyanyelvéhez való kötődését, s megszüntetni a saját nyelvvel szemben érzett ellenszenvet.

Az a mechanizmus, melynek során egy társadalomban a nem standard változatokkal szemben negatív attitűdöket alakítanak ki és tartanak fenn, ugyanazon az elven működik, ahogyan negatív attitűdök alakulnak ki és maradnak fenn egy másik nyelvvel szemben. Éppen ezért a nem standard nyelvváltozatok megbélyegzése nemcsak igazságtalan, és nyelvészetileg teljesen alaptalan, hanem magában rejti azt a veszélyt is, hogy a kialakított megbélyegző mechanizmus a nyelvváltozatokról a nyelvekre is áterjed. A standard nyelvváltozatokat Európa legtöbb országában kiemelt megbecsülés és túlzó társadalmi tekintély övezi – ennek kialakításában az iskola játssza a vezető szerepet. Márpedig, ha a gyermekek megtanulták a megbélyegző mechanizmust anyanyelvük nem standard változataival szemben, és elsajátították a lingvicista ideológiát, akkor nagyon nehéz elejét venni annak, hogy ez a nyelvi türelmetlenség más nyelvekre át ne terjedjen, hiszen a gyermekekben könnyen kialakul az a nézet, hogy vannak „értékes” és „értéktelen” nyelvek, ha már megtanulták és természetesnek tartják, hogy vannak „értékes” és „értéktelen” nyelvváltozatok. Egy ilyen szemlélet általánossá válása elsősorban a „kis” európai nyelvek létét veszélyezteti. A veszély előidézésében pedig – bármily paradoxnak hangzik is – jelentős szerepet játszik az a törekvés, amely e nyelvek „tökéletessé” tételére, illetve megtartására irányul, ha ez a megtartás a standard nyelvváltozat tekintélyének további növelését vagy akár csak fenntartását jelenti. Az iskola,

amikor az anyanyelv „legjobb” formájának megtanítását tűzi ki célul, s amikor ezt szigorúan be is hajtja a tanulókon, olyan élesre állított ideológiai fegyvert ad a kezükbe, amelyet nemcsak saját tágabb értelemben vett beszélőközösségük egyes tagjai ellen fordíthatnak (erre még ösztönzik is őket), hanem a beszélőközösség egésze és annak fenntartandó nyelve ellen is.

A nem standard beszélőket sújtó nyelvi diszkrimináció azonban ezek nélkül a veszélyek nélkül is éppen elég társadalmi baj okozója, így megszüntetése mindenképpen kívánatos. Az általános attitűdök megváltoztatásához a kultúrába különböző mélységben beágyazódott hiedelmekről kell kimutatni, hogy hiedelmek (Sándor, megjelenőben/a, b), s mindez elképzelhetetlen az oktatásban dolgozók segítségével. Amíg az iskolai tanulmányok során a gyerekek természetesnek veszik, hogy vannak közöttük „helyesen” és „helytelenül” beszélők (hiszen tanáraiktól ezt sokszor hallják); amíg a tanári kézikönyvek arra biztatják a tanárokat, hogy a gyerekekkel *nevettsék ki* „nyelvhelyességi hibát” ejtő társaikat (Györi, 2000); s amíg a tanárok felkészülésük során azt tanulják, hogy bármilyen tárgyat tanítsanak is, *kötelességük* a „hibák javítása” – azaz tanítványaik nyelvi megbélyegzése –, addig nehéz elképzelni, hogy egyáltalán létezhet társadalom, amely a nyelvi türelmet tartja ugyanannyira magától értődőnek, mint mi a nyelvi türelmetlenséget.

„A NYELVI MEGBÉLYEGZÉSTŐL A NYELVI TÜRELEMIG”

Mivel a nyelvi megbélyegzés leghatékonyabb intézményes közvetítője az iskola, a változások lehetőségének megteremtésében is nyilvánvalóan nagy szerepe van. A tanárképzésben például a nyelvészeti ismeretekkel egyébként összhangban lévő nyelvi türelem oktatása helyett nálunk is, és sok más országban is a nyelvi megbélyegzés ideológiáját, eszközeit és ürügyét tanító „nyelvművelés” kap még mindig komoly szerepet. Ezért látta fontosnak egy nemzetközi kutatócsoport², hogy olyan tananyagot készítsen elő a tanárképző intézmények számára, amely a különböző nyelvi háttérrel rendelkező emberek közötti kölcsönös elfogadást, azaz a nyelvi türelmet erősíti, különösen azokban az esetekben, amikor a nyelvi eltérések éles szociális, gazdasági és/vagy földrajzi elkülönüléshez is szorosan kapcsolódnak – mind nemzetek, mind kultúrák közötti viszonylatban.

A program célja egy olyan tervezet kidolgozása volt, amely alkalmas az európai országok nyelvi diszkriminációs sajátosságainak egységes szempontokat figyelembe vevő összehasonlítására; föltárja, hogy az egyes országokban miben hasonlít és miben különbözik a nyelvi diszkrimináció intézményi háttere, illetve a megbélyegzés típusai és módjai. A tervezet kidolgo-

zásakor nemcsak a kutatók által képviselt országok – Görögország, Magyarország, Norvégia és Svédország – jellegzetességeit tudtuk figyelembe venni, hanem a program két tanácsadója révén a lengyel, a brit és a svájci helyzetet is.³

A kutatócsoport tagjai szerint a nyelvészek felelőssége, hogy rámutassanak: az előíró szemléletben rejtett lingvicizmus húzódik meg, még-hozzá szinte észrevétlenül, hiszen a nyelvi szempontból normatív országokban az előíró szemlélet és az ennek megfelelő viselkedés általános emberi és nemzeti értékekhez van kapcsolva, s ez elfedi a lingvicizmus okozta veszélyeket. Így sokszor észrevétlen marad, hogy éppen az anyanyelv standard változatának propagálása vezet nemkívánatos következményekhez. A nyelvi megbélyegzés formáinak összehasonlító leírása föltárhatja, hogyan marad fenn a lingvicista szemlélet a kultúra különböző elemeinek (pl. irodalom, hazafiság, nemzettudat, az ország függetlenségének eszméje, történeti tudat stb.) védőpajzsa mögött. Ezek széles körben elfogadott értékek, s mivel művelődéstörténetileg a nyelvhez kapcsolódnak, az előíró szemlélet voltaképpen érvként használja őket ahhoz, hogy a különböző társadalmi háttérű tanulókat, akarva vagy akaratlanul, egyenlőtlen helyzetbe hozza az iskolában. A kutatócsoport tagjai egyetértenek abban is, hogy a nyelvészek felelőssége nemcsak az, hogy felhívják a figyelmet az előíró szemlélet nyelvészeti megalapozatlanságára, és a belőle származó káros következményekre, hanem az is, hogy ezen a helyzeten változtatni próbáljanak – többek között a tanárképzésben használt és az iskolai, nyelvre vonatkozó tananyag megváltoztatására tett javaslatokkal.⁴

A négy ország összehasonlító elemzése azért különösen érdekes, mert a nyelvi normativitás szempontjából ezek az országok egészen eltérőek: nemcsak abban az értelemben, hogy különböző helyet foglalnak el az erősen normatív és a liberális nyelvész szemlélet közötti skálán; hanem abban is, hogy a görög „nyelvművelő” viták a megszokottól eltérő természetűek. Másrészt viszont mind a négy ország helyzete nagyon hasonló abból a szempontból, hogy a nyelv kérdése a XVIII. század végén, a XIX. század elején vált kultúrájukban elsőrangú fontosságúvá, mindegyik esetben a modern nemzettudat kialakulásához, és Svédország kivételével egyben függetlenségi törekvésekhez kötve.⁵ Hasonlítanak egymáshoz ezek az országok továbbá abban is, hogy nyelvük nem tartozik a nagy európai nyelvek közé.

Az alábbi összevetés fókuszában az áll, hogy az adott kultúrákban hogyan viszonyulnak az intézményes nyelvműveléshez. Mint látszik majd, a Magyarországról szóló rész jóval hosszabb, mint a többi. Ez azonban csak kisebb részt adódik abból, hogy a magyar anyaghoz értelemszerűen könnyebb hozzáférnem: a terjedelmi különbségek sokkal inkább azt tükrözik, hogy a mai magyar társadalomban az intézményesített nyelvművelés

mennyivel nagyobb szerepet kap, mint a másik három országban. Az adatok részletes ismertetésének elsődlegesen az a célja, hogy fölhívja a figyelmet arra, hogy a nekünk megszokott állapot máshol nem számít természetesnek – kitekintés nélkül könnyű abszolutizálni és természetesnek tekinteni olyan kulturális sajátosságokat, amelyekről szélesebb rálátással kiderül, hogy máshol nemcsak nem természetesnek, hanem furcsának, túlzónak, esetleg egyenesen abszurdnak vélik őket. Járulékosan pedig az itt következő beszámoló a magyar nyelv művelés intézményeinek legátfogóbb leírása is.⁶

ÖSSZEHASONLÍTÓ ELEMZÉS

Görögország

A görög helyzet elemzése nemcsak azért volt tanulságos, mert általában is keveset lehet tudni a jelenlegi görög szociolingvisztikai helyzetről, hanem azért is, mert a nyelvészeti szakirodalom egyik klasszikussá vált tanulmányában (Ferguson, 1975) a *diglosszia*-helyzet egyik tipikus megvalósulásaként Görögországot ismerhettük meg. (Diglossziának azt az állapotot nevezik, amikor egy közösség két, egymástól nagyon eltérő nyelvváltozatot használ, s ezek a nyelvváltozatok élesen elkülönülnek egymástól; a magas presztízsű változat senkinek sem anyanyelve, az iskolában sajátítják el, és a magaskultúrában, a hivatalos életben, a felsőoktatásban, a médiában használják; az alacsony presztízsű változatok a hétköznapi életben, népköltészetben, esetleg a helyi médiában használt, anyanyelvként elsajátított változatok.) Ez a helyzet a diglossziáról szóló tanulmány írása óta jelentősen megváltozott – erről viszont jóval kevesebben tudnak, mint amennyien Ferguson cikkét olvassák.

A nyelv kérdése tehát Görögországban is a XVIII. század végén kapcsolódott össze a függetlenségi törekvésekkel. Ebben az időben a modern görögöt kizárólag a beszélt nyelvben használták, az írásbeliség nyelve a török, vagy a görög egy archaikus, bizánci típusú változata volt. Adamantiosz Koraisz (1743–1833) nevéhez kapcsolódik a *katharévusza* nevű nyelvváltozat kialakítása. Ez a beszélt (modern) görögre alapul ugyan, de úgy, hogy megpróbálták kiszorítani belőle azokat a török elemeket, amelyek a több évszázados török uralom alatt kerültek a görög nyelvbe – innen a változat neve: a *katharévusza* ‘tisztító’-t jelent. Annak ellenére, hogy e nyelv a modern görögre épül, nagyon sok ógörög és bizánci elem is található benne, többek között annak következményeképpen, hogy a török szavakat (a magyar nyelvújításhoz hasonlóan) belső forrásból létrehozott szavakkal igyekeztek

helyettesíteni. Ebből a törekvésből rengeteg hiperkorrekt és szokatlan kiejtésű szó is származott. Az 1800-as évek első harmadában zajló szabadságharcoknak köszönhetően Görögország déli részén független állam alakult; ennek konzervatív kormánya Koraisz eredeti szándékait jócskán túlteljesítve „tisztította” a nyelvet. A katharévusza 1850-re stabilizálódott ugyan, de mivel mesterséges változat volt, anyanyelvévé senkinek nem vált; s jóllehet az emberek többségének érthetetlen volt, erős hazafias érzések kapcsolódtak hozzá.

Ezzel párhuzamosan egy másik közös nyelvváltozat is kialakult, a *dimotiki* („népi”). Ez valóban az emberek által használt nyelven alapult; azon a koinén, amely az 1820-as évek törökellenes felkelései utáni népeségkeveredés következtében a Peloponnészoszi-félszigeten jött létre. Ez a koiné eleve köztes, sokak számára érthető nyelvjárásokból alakult ki, s mivel földrajzilag is központi helyzetű volt, valamint használatát a görög szabadságharcokkal társították, gyorsan elterjedt. A XIX. század folyamán ez a nyelvváltozat egyre nagyobb szerepet kapott; a század végén (1888-ban) Iannisz Pszicharisz ebben a változatban jelentette meg egyik regényét. Pszicharisznak sok követője volt ugyan, de nagy fölháborodást is keltett a dimotiki írás használata: 1901-ben az Iliász, 1903-ban pedig az Újszövetség dimotikire fordított megjelenése torkollott tüntetésekké, utcai verekedésekbe.

A XX. században a két nyelvváltozat még inkább politikai csatározások tárgyává vált. 1911-ben az alkotmány államnyelvvé tette a katharévuszát; ezután 1976-ig a politikai változásoknak megfelelően nyolcszor változott az oktatás nyelve Görögországban. A katharévusza mindvégig a klasszikus múlttal, a császársággal, a kereszténységgel és a jobboldali politikával, a dimotiki pedig a köztársasággal, a modern görög azonosságtudattal, a demokráciával és a baloldali politikával asszociálódott. 1964-ben Papandreu kormánya a dimotikit tette az oktatás nyelvévé; 1967-ben, a fasiszta puccs után viszont újra a katharévusza lett az egyetlen hivatalosan elfogadott nyelvváltozat. Ennek lett végül a következménye, hogy a katharévusza 1976-tól kiszorult az oktatásból: ez a nyelvváltozat olyan szorosan kötődött a fasiszta rezsimhez, hogy a junta bukása után még a jobboldali napilapok is áttértek a dimotiki használatára, mert a katharévusza támogatása egyben a bukott rendszer támogatását is jelentette.⁷

Ilyen előzmények után érthető, ha a nyelvvel kapcsolatos kérdések Görögországban nem a „helyesség” köré csoportosulnak, sokkal inkább magukat az említett változatokat érintik. 1976-ban, a diktatúra bukása után a miniszterelnök vezetésével, nyelvészek és politikusok részvételével bizottság alakult a nyelvi kérdések kezelésére; a parlament már ebben az évben megszavazta, hogy az oktatás minden szintjén a dimotiki legyen a közvetítő

nyelv, később pedig azt is, hogy ez legyen a hivatalos élet, a politika és a jog nyelve is. Hogy az új változatot mentesítsék a korábbi politikai összetűzések emlékeitől, a bevezetett nyelvváltozatot nem dimotikinek, hanem *újjörög*-nek nevezik. Ugyanakkor a katharévuszát sem tiltották be, de – az említett politikai kötődések miatt – a többség írásban az újjörögöt használta, annak ellenére, hogy ez kezdetben nem volt egyszerű feladat. Nagyon kevesen voltak, akik írásban is képesek voltak alkalmazni az új nyelvváltozatot, hiszen az írásbeliség sokáig a katharévuszához kapcsolódott; szóban is gyakran keverték az új standard változatba katharévusza elemeket. A reformok viszont nem tartalmaztak arra vonatkozó előírásokat, hogy mit tartalmaz az új változat (azaz a korpuszt nem kodifikálták). Ennek szerencsés következményeképpen az új változat nem vált diszkrimináció alapjává. A normatív szabályokat maguk a nyelvhasználók teremtették, így az új változat stabilizálódott ugyan, de kellőképpen megengedő és rugalmas is maradt.

Görögországban a *nyelvművelés* szó megfelelőjét (tkp. 'nyelvjobbítás') ritkán használják, s amikor igen, akkor az iskolai fogalmazástanításra, a kifejezőkészség fejlesztésére vonatkozik. Görögországban az akadémia 1929-ben alakult, a tudományok támogatására, s más akadémiáktól eltérően a nyelv kérdéseivel nem foglalkozik; ez irányú tevékenysége kimerült a görög nyelv történeti szótárának elkészítésében. Az akadémia 1966-ban megalapította ugyan a *Szaknyelvek és Neologizmusok Hivatalát*, de ez nagyon későn, 1982-ben kezdett csak működni. Feladata a szókincs bővítés és a neologizmusokat támogató vagy elvető javaslatok tétele, tevékenységét és kiadványait azonban a görögök alig ismerik.

Görögországban vannak ugyan nyelvi bizottságok, de kevés rendszeres kutatás folyik, s még a „javítási” javaslatok száma is elég alacsony. A legismertebb nyelvi intézmény az *Újjörög Tanulmányok Intézete*, mely a dimotikivel való – leíró szemléletű – foglalkozást tekinti fő feladatának. Az Intézet 1941-ben jelentette meg azt az újjörög nyelvtant, amelyre a tankönyvek is alapulnak. 1982-ben alakult meg a *Görög Nyelvi Társaság*; célja a görög nyelv idegen szavakkal szembeni védelme és a nyelvről szóló vélemények közreadása. A Társaság szerint a görög nyelv nagy veszélyben van, s leginkább úgy védhető meg, ha a nyelv több ezer éves múltját használják forrásként. A Társaság nézetei nagy vitákat váltottak ki, jöllehet csak burkoltan támadták az 1976-os reformot. Nézeteik egy része újabb vitákhoz vezetett azt illetően, hogy ismét bevezessék-e az ógörög oktatását a középfokú iskolákban (ez fokozatosan meg is történt az 1990-es évek első felében). Egy másik civil szervezet, a *Filológusok Pánhellén Társasága* nem állítja ugyan, hogy a görögöt veszélyek fenyegetik, de osztja azt a nézetet, hogy a nyelv gondoskodást igényel. 1994-ben az Oktatási Minisztérium égisze alatt ala-

kult meg a *Görög Nyelv Központja*. E tudományos intézmény tagjai szerint a görög nyelvvel nem előírások és korlátozások formájában kell foglalkozni, hanem történetét és jelenkori állapotát kell tanulmányozni. A Központ tevékenysége főként arra irányul, hogy hogyan lehet a görögöt idegen nyelvként és második nyelvként tanítani, hogyan lehet a görög emigránsok és a visszatelepült görögök nyelvét fenntartani, illetve „újraéleszteni” – tehát nyelvtanítási, alkalmazott nyelvészeti feladatokkal foglalkozik. A tankönyvek és nyelvtankönyvek nyelvezetéért és tartalmáért az Oktatási Minisztérium a felelős.

Görögországban nincsenek nyelvhelyességi tanácsadó szervezetek, e célból működő telefonszolgálat vagy hasonlók. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a görögök ne fogalmaznának meg a nyelvvel kapcsolatos véleményeket – a panaszok többnyire a napilapokhoz érkeznek. Az aggodalmak nagy része az írással kapcsolatos. 1982-ben a korábbi politónikus helyesírást monotónikussal váltották föl: ez azt jelentette, hogy eltörölték azoknak a diakritikus jeleknek a használatát, amelyeket egykor azért vezettek be, hogy az ógöröghöz képest történt kiejtésbeli változásokat jelöljék velük – még a hellenisztikus korban. Ez a rendszer teljesen funkciótlanná vált, hiszen az újgörög kiejtés megint csak más, ezért az új rendszerben csak a hangsúlyos szótagot jelöli melléjel. A hagyományos, ám bonyolult és funkciótlan írásmód megszüntetésében sokan nagy veszélyt láttak: úgy gondolták, „a hangsúlyjelek olyan fontosak, mint a Parthenon oszlopai”. Szépirodalmi művekben ma sem ritka a politónikus írásmód használata, s vannak, akik szeretnék ezt visszaállítani. Szintén a helyesírással kapcsolatos probléma, hogy a görög eredetű szavakban az etimologikus írásmódot kellene alkalmazni, csakhogy időnként többféle eredetmagyarázat is létezik. Ez ellen a gyakorlat ellen szól, hogy nehéz és funkciótlan; akik mellette vannak, azok viszont a nyelv folytonosságának megtestesülését látják benne.

A görög helyesíráshoz kapcsolódó legsúlyosabb gondokat azonban valószínűleg az okozza, hogy a görög ábécét az Európában használt számítógépes rendszerek túlnyomó része nem támogatja. Ez nemcsak az elektronikus levelezésben okoz problémát, hanem az Európai Unió adminisztrációjában is: a görög szövegeket sokáig latinra átbetűzve tárolták. Az átírással egyébként további bajok is vannak, mert bár 1983-tól van javaslat az egységes átbetűzésre, ezt nemigen tartják be, így az átírás meglehetősen egyéni.

Az imént említettek mellett más típusú panaszok is olvashatók a levelekben: egy-egy szó „téves” használatáról, „rossz” nyelvtani formákról. A változatok közül régebben a dimotiki formákat bélyegezték meg, mostanában inkább a katharévuszát.

Görögországban is találkozhatunk az idegen (főként angol, esetleg török eredetű) szavaktól való félelemmel. Egy tanulmány szerint⁸ a görög pu-

rizmus etnocentrikus indíttatású, a szerzők xenofóbnak, maradinak és kioktatónak találják. A görög nyelv védelmezői kétféle érvcsoportot használnak: társadalmi és nyelvi. A társadalmi típusú érvek leginkább metaforákon keresztül valósulnak meg. Az alapmetafora a háború – azt sugallja, hogy a görögöknek együttes erővel kell harcolniuk nyelvük védelmében. A nyelvnek belső ellenségei is vannak: azok, akik nem állnak a védők oldalára, de a fiatalok és a médiában dolgozók is, akik nap mint nap tovább rombolják a nyelvet. A nyelvi érvek valójában a társadalmi érvekhez kapcsolódnak: a görög nyelv felsőbbrendűségét, hagyományait, történelmét, egykori nagyságát hangsúlyozzák – ez természetesen más nyelvek rejtett lenézését is jelenti. Az idegen szavak „előzönlük” a görög nyelvet és „megölik” a görög szavakat; más metaforák szerint „szennyezik” és „megfertőzik” a nyelvet. Gyakori az a félelem is, hogy egy idő múlva, a nyelv folyamatos romlása következtében, csak mutogatással és kiáltásokkal fognak „beszélgetni” az emberek, végül pedig sehogy sem. Ezt megelőzendő, mindenkinek hazafias kötelessége a nyelv „ápolása”, mind „kerti”, mind „gyógyítási” értelemben. A nyelvféltő írások néha összegyűjtve, kötetben is megjelennek.

Norvégia

A göröggel ellentétben a norvég szociolingvisztikai helyzet átfogó bemutatása elég gyakori és ismert: Norvégia a nyelvi türelem mintaországa, így sokszor hivatkoznak rá.⁹

Görögországhoz (és Magyarországhoz) hasonlóan Norvégiában is a XIX. század eleji függetlenségi törekvések egyik szimbólumává vált a nemzeti nyelv. Norvégia 1814-ben vált függetlenné Dániától, s mivel az írásbeliségben addig a dánít használták (a dán és a norvég kölcsönösen érthető nyelv), a függetlenség kivívása után a norvégok nagy többsége érezte úgy, hogy új, norvég írott nyelvváltozatot kell megalkotni. Ez a törekvés két írott változatot hozott létre. Az egyiket Knud Knudsen dolgozta ki: ezt *bokmål*-nak ('könyvnyelv'-nek) hívják, s bár a korabeli norvég felső középosztály által beszélt nyelvváltozatra alapul, elég közel áll a dánhoz. A másik írott változatot, a *nynorsk*-ot ('újnorvég'-et) viszont megalkotója, Ivar Aasen a norvég nyelvjárásokra alapozta, s igyekezett megtisztítani a dánra emlékeztető sajátosságoktól. A két változat között nincsenek nagyon nagy eltérések (főként morfológiai különbségek vannak köztük), és kölcsönösen érthetőek is. A két standard változatot megkísérelték összevonni: ezt a célt szolgálta az 1917-ben, 1938-ban, majd 1959-ben bevezetett nyelvreform. Ez azt jelentette, hogy a bokmålba olyan formákat vezettek be, amelyeket sokan használtak ugyan, de korábban nem voltak a bokmål részeként kodifikálva. A bokmált

előnyben részesítők egy része azonban elégedetlen volt ezekkel a változtatásokkal, a megreformált, „radikális” bokmált keveréknek, csúnyának, közönségesnek tartották (1951-ben a bokmált a nynorsk felé közelítő *samnorsk* ‘össznorvég’ iskolai használata ellen hevesen tiltakozott például a szülők egy része); mások viszont a „konzervatív” bokmált tartották sznobnak és „nem igazi norvég”-nak. Végül úgy oldották meg ezeket a problémákat, hogy a „radikális” bokmál alakjait megtartották ugyan, de visszavették mellé a „konzervatív” alakokat is.

Mindkét írásban használt norvég nyelvváltozat rendkívül rugalmas tehát, és önmagán belül is választási lehetőségeket biztosít, van „konzervatívabb” és „radikálisabb” változatuk – ez azt jelenti, hogy a norvégok lényegében négy standard változat közül választhatnak, ha írni akarnak; sőt van még két nagy tekintéllyel rendelkező (osloói) változat is, amelyeket szintén „standard” változatoknak tekinthetünk.

A tanulók választhatnak, hogy a két írott standard közül melyiket akarják „fő nyelvként” tanulni – ugyanis mindenkinek mindkettőt kell tanulnia. A nynorsk elsősorban Norvégia vidéki lakossága körében népszerű, a városokban a bokmált részesítik előnyben. Ma körülbelül a gyerekek 17 %-a választja az előbbit, de a kormány minden eszközzel próbálja biztosítani a nynorsk fennmaradását. A két változat használatát törvény szabályozza, ennek megfelelően a hivatalos ügyintézésben és a sajtóban legalább 25 %-ban a nynorskot kell használni.

Sem a nynorsk, sem a bokmál nem használatos viszont a beszédben, mindkettő hatóköre az írásbeliségre terjed csak ki. Szóban mindenki, minden helyzetben saját, elsődleges nyelvváltozatát használhatja, s nagyon sokan használják is. A gyermekek az iskolában azt a nyelvet beszélhetik, amit otthon tanultak, sőt 1878 óta törvény tiltja, hogy a tanárok szóban a standard használatát követeljék meg tanulóiktól, vagy hogy bármilyen módon beleavatkozzanak tanulóik nyelvhasználatába. Ezt a jelenleg érvényes (1984-ben alkotott) iskolai törvény is rögzíti.

A nyelv ügyében hozott hivatalos intézkedések egy ideig sokkal demokratikusabbak voltak, mint maguknak a nyelvhasználóknak a vélekedései. Régebben gyakran hallott sztereotípa volt például, hogy a bokmál „természetes”, a nynorsk viszont „mesterséges” változat, s hogy ez utóbbi használata csak vidéken helyénvaló, amikor valahogyan a mezőgazdasághoz, folklórhoz, népviselethez társul. Természetes volt az is, hogy ha az emberek vidékről a városba költöztek, akkor próbálták megváltoztatni beszédüket és alkalmazkodni a városi nyelvváltozathoz, különösen Oslóban. A nyelvjárási beszéd a színházban, filmekben, televízióban jobbra csak jellemrajz, paródia céljából fordult elő.

Az 1960-as, 1970-es években jelentősen megváltozott a helyzet. Ma Norvégiában ugyanolyan természetes jelenség a parlamentben, az egyetemi katedrán és a televízióban nyelvjárásban beszélni, mint otthon, s a színházakban, filmekben sem parodisztikus céllal, hanem természetes módon használják. (Természetesen a városi nyelvváltozatok is dialektusnak számítanak, és a nyelvi türelem rájuk is kiterjed.) Nemcsak a helyi televíziókban beszél mindenki saját nyelvjárásban, hanem egy 1992 óta működő országos kereskedelmi csatornán is. Ha manapság valaki megjegyzést tenne a másik ember természetes beszédére, nevetségesnek, tudatlannak, maradi-nak gondolnák - de az ilyen megjegyzések szinte elképzelhetetlenek is Norvégiában. Így aztán az is értelmezhetetlen, hogy hogyan lehetne (a nem norvég anyanyelvűeken kívül) „rosszul”, „helytelenül” beszélni norvégul.

Az viszont előfordul, hogy megjegyzést tesznek mások természetestől eltérő beszédére: Norvégiában a legnagyobb, szinte megbocsáthatatlan nyelvi „bűnnek” az számít, ha valaki affektál, azaz megpróbálja beszédét egy másik nyelvváltozat, vagy ami még rosszabb, valamelyik (főként a bokmål) írott változat irányában megváltoztatni. Erre a jelenségre külön - erősen elítélő - kifejezés is van: a *knot* 'affektálás' és a *knote* 'affektálni'; a jelenség maga a kisebb közösségek nyelvi és kulturális önvédelme Oslo erős befolyásával szemben.

Mindennek az a következménye, hogy Norvégiában ritka a kódváltás és az ennek alapjául szolgáló bidialektalizmus,¹⁰ gyakori viszont a kódkeveredés. Egyre általánosabb, hogy mindenki saját természetes nyelvváltozatát használja a formális helyzetekben is; és már nem jellemző az sem, hogy lakóhely-változtatás után alkalmazkodnának az új környezetben beszélt változathoz. Ezért van az, hogy bár Norvégiában rendkívül nagy a lakosság mobilitása, szinte nincs nyelvjárási kiegyenlítődé. Erre alapulhatott az a vetélkedősorozat, amelyet az 1980-as években sugárzott a norvég televízió. A háromszor is meghirdetett vetélkedő összesen 21 adásában mintegy 130 norvég nyelvváltozatot ismerhettek meg a nézők; a vetélkedő csapatok feladata pedig az volt, hogy azonosítsák, Norvégia melyik részéről származik a hallott beszélő (5 és 85 év közötti életkorú, mindenféle foglalkozású ember volt az azonosítandók között), s minél pontosabban körül tudták határolni a származási helyet (lehetőleg az azonosító sajátosságok megnevezésével), annál több pontot kaptak. A vetélkedő annyira népszerű volt, hogy az 1988-as adás 42%-os nézettséget ért el.

Az Európában - sajnos - szokatlanul türelmes nyelvszemlélet kialakulásának egyik oka minden valószínűség szerint az, hogy a második világháború után a norvég politika egyik legfontosabb törekvése az volt, hogy csökkentse az államban élők közötti anyagi különbségeket, s hogy egyenlő lehetőségeket biztosítson mindenkinek. A helyi rádió- és televízióadók meg-

jelenése szintén támogatta a nyelvi türelem növekedését: miután a nyelvjárárok megjelentek a médiában, az emberek megtapasztalhatták, hogy ezek a változatok alkalmasak a formális beszédfunkciók betöltésére, s hogy érthetők is más változatok beszélői számára. A tolerancia növekedése egyébként azt is eredményezte, hogy egyre több írott szöveg készül nynorskban. Az Európai Unióba való belépés ugyan a norvégok esetében is gondokkal jár – az uniós tolmácsok soha nem tudhatják, hogy akinek a szavait fordítaniuk kell, az melyik norvég nyelvjárásban fog beszélni –, ez azonban nem a norvégoknak okoz fejfájást.

Svédország

Svédországot sokszor emlegetik úgy, hogy a nyelvművelés szempontjából Magyarország „testvére” – ennek egyik jeleként a *språkvård* szót szokás említeni, ami ’nyelvőrség’-et jelent. Mint az alábbiakból¹¹ kiderül, a párhuzam régebben ennél több vonatkozásra is kiterjedt ugyan (például a nyelvművelés Svédországban is akadémiai keretek között kezdődött), manapság a hasonlóság – a svéd nyelvszemlélet türelmesebbé válása nyomán – egyre csökken.

Svédországban három szervezet foglalkozik nyelvművelési kérdésekkel. Az egyik az 1786-ban alapított *Svéd Akadémia*. Ez ma egyik legfontosabb nyelvvel kapcsolatos feladatának a *Svéd Akadémiai Szótár* elkészítését tartja (az 1520-tól máig írásban használt svéd szavak alapos leírása); tíz-tizenkét évenként pedig közzéteszi az *Akadémiai szólistát*, amelyet az oktatásban és a sajtóban a standard ragozás és helyesírás alapjául használnak. Az 1999-ben közzétett *Svéd nyelvtan* viszont sokkal inkább leíró, mint előíró, ugyanakkor ismerteti az egyes formákkal kapcsolatos normatív nézeteket is.

A másik szervezet az 1944-ben alapított *Svéd Nyelvtanács*. A főként állami és alapítványi támogatással működő szervezet feladata a nyelvi tanácsadás, leginkább a hétköznapi délelőttönként hívható telefonszolgálaton keresztül – helyesírási, stilisztikai és egyéb, a nyelvet érintő kérdésekben. A tanácsok mindig „kondicionált” és nem kategorikus jellegűek: az intézmény munkatársai általában körülírják az egyes formák megszokott stilisztikai környezetét, de nem nyilvánítják egyszerűen „használható”-nak vagy „nem használható”-nak a kérdéses alakot. Gyakran válaszolnak az idegen szavakkal kapcsolatos kérdésekre is, például hogy egy-egy új szó milyen nemű, melyik paradigma szerint ragozódik stb. Az intézménynek van egy lapja, a *Språkvård*, évente négyszer jelenik meg, nagyon gyakran tartalmaz rövid írásokat az éppen zajló nyelvi változásokról, és van kérdés–felelet rovata is.

A harmadik svéd nyelvművelő intézmény a *Svéd Szaknyelvi Központ*. Ezt 1941-ben hozta létre a Műszaki Tudományok Akadémiája azzal a céllal, hogy kezelje a svéd szaknyelvekkel kapcsolatos kérdéseket, például segítsen létrehozni vagy a svédhez illeszteni szakszavakat. Ennek egyik alszervezete a *Svéd Számítógépnyelvi Csoport* – ez, mint a neve is mutatja, a számítógépes szaknyelv svédesítésével foglalkozik. Javasataikat leginkább csak formális, írott szövegekben alkalmazzák, azok a beszélt nyelvben kevésbé érvényesülnek.

Ezeken a szervezeteken kívül nyelvműveléssel kapcsolatos munkát végeznek a nagyobb napilapoknál alkalmazott olvasószerkesztők, és a *Svéd Rádió*nál alkalmazott két tanácsadó. Az utóbbiak feladata jórészt az, hogy az idegen nevek kiejtését illetően adjanak tanácsokat a bemondóknak.

A svéd hivatalos nyelvművelés tehát főként a szaknyelvre és az írott nyelvre irányul, javaslati általában részletes stilisztikai elemzést tartalmaznak, és sokat foglalkozik ismeretterjesztéssel is. A svédországi nem hivatalos nyelvművelés jóval türelmetlenebb és konzervatívabb, mint a svéd nyelvművelők – ez kiderül a nyelvművelő műsorokhoz, lapokhoz írt levelekből. Mint Lars-Gunnar Andersson írja, ő eddig mintegy 5000 ilyen levelet kapott. Ezeket rendszerezve azt tapasztalta, hogy a levélírók egy része kérdez, azt szeretné tudni, hogy két forma közül melyik helyes, melyik nem az; másik része panaszkodik, hogy ő ugyan tudja, hogyan kell helyesen mondani valamit, de mások rosszul mondják; harmadik részük pedig a nyelvre, nyelvekre vonatkozó általános kérdésekre kér választ (pl. hány nyelv van a földön stb.). Sohasem talált még viszont olyan levelet, egyetlen egyet sem, amelyik egy éppen zajló nyelvi változás fölismeréséről úgy számolt volna be, hogy a levélíró a változás fölötti elégedettségét fejezte ki.

Ez nem jelenti azonban azt, hogy az egész svéd társadalom erősen normatív lenne, hiszen egyáltalán nem biztos, hogy a tollat ragadók az általános véleményt képviselik – Andersson szerint a csöndes többséget nem érdeklik az ilyen kérdések. Sőt: úgy véli, az utóbbi 50 évben a svéd társadalom a korábnál türelmesebben viszonyul a nyelvi kérdésekhez. Korábban a nem standard változatokkal és a kisebbségi nyelvekkel szemben is erős ellenérzések jellemezték a svédeket és iskoláikat; ma jóval elfogadóbbak. A svédországi kisebbségi nyelvek vonatkozásában ez úgy nyilvánul meg, hogy az ország északi részén beszélt számi (lapp) változatokat, illetve a finnt 1970-től tannyelvként is választhatják a számi, illetve finn anyanyelvű gyermekek, míg korábban nemhogy órákon, de még a szünetekben is tilos volt ezeket a nyelveket az iskolában használni. Az emigránsok nyelveit sújtó asszimilációs politikát, szintén az 1970-es, 1980-as években, fölváltotta a kétnyelvűséget támogató politika. A nem standard nyelvváltozatokat a XX. század első felében az iskola segítségével akarták kiiktatni; ma viszont az

iskolának úgy kell megtanítania a standardot, hogy közben a gyermekek otthoni nyelvváltozatát tiszteletben kell tartania. Nem használják már azt a könyvet sem, amely 1936-ban jelent meg először „Helyes svéd nyelv” (*Riktig svenska*) címmel. A könyv a nyelvi változatosságot próbálja kiküszöbölni kategorikus „helyes”-„helytelen” ítéleteivel, és egészen az 1970 körüli időkig használatban volt a tanárképzésben. Svédországban ma már a nyelvműveléssel foglalkozók nézetei közel állnak a nyelvészek nézeteihez, s a szigorú előíró szemlélet helyett jobban figyelembe veszik a nyelvi változatosság és változás létét.

Magyarország¹²

Magyarországon a nyelvművelésnek hosszú időre visszanyúlóan nagy a tekintélye. Köszönhető ez többek között¹³ annak, hogy meglehetősen jól kiépült intézményi háttérrel rendelkezik.¹⁴

A *Magyar Tudós Társaság*ot 1825-ben a magyar nyelv művelése céljából hozták létre (1830-ban alakult át *Magyar Tudományos Akadémiává*) – ez akkor, és még évtizedek múlva is leginkább a magyar szókincs bővítését szolgálta; az alapítók szerint a nyelv „megbéklyózása” (előíró szabályok közé szorítása) egyenesen „túrannoszi” cselekedet. Az Akadémia a XIX. század végéig, a XX. század elejéig ebben a szellemben tevékenykedett, a második világháború után viszont a „rendszabályozó” nyelvművelést képviselte. A Magyar Tudományos Akadémián ma a *Magyar Nyelvi Bizottság* foglalkozik leginkább nyelvhelyességi kérdésekkel (ez az Anyanyelvi, illetve Helyesírási Bizottság jogutóda). A Bizottság feladata a helyesírási szabályok esetleges módosítása, tanácsadó szótárak összeállítása, de időről időre megvitat más kérdéseket is; 1995-ben például arról tanácskozott, hogyan lehet megreformálni a nyelvművelést (illetve hogy szükséges-e ez egyáltalán); 1996-ban arról, hogy kell-e Magyarországon (a Bizottság tagjai szerint) nyelvtörvény stb. (A tanácskozások anyagát a Magyar Nyelvőr közölte 1996-ban, illetve 1997-ben.) A Bizottság a szaknyelvek kérdéseivel (helyesírási vonatkozásokkal és a szaknyelvek magyarosításával) is foglalkozik, nyilván ezért van, hogy tagjainak mintegy harmada nem nyelvész, hanem egyéb tudományterületek képviselője. Úgy tűnik, leginkább e Bizottság feladatának tartják (a tagok és vélhetően, az MTA vezetése is) az MTA egyik kiemelt, stratégiai programjának, *A magyar nyelv jelene és jövője* című programnak a gondozását is – a program keretében eddig két konferenciát tartottak, 1997. június 30-án *A magyar nyelv jelene és jövője* címmel,¹⁵ amelyen nyelvészeti előadások is szerepeltek, és 2000. december 4-én a *Mit tehetünk a magyar nyelv korszerűsíté-*

téséért? címűt, amelyen viszont csaknem kivétel nélkül nyelvművelő előadások hangzottak el.

Az MTA-hoz közvetetten kapcsolódó nyelvművelő intézmény még az MTA 1949-ben alakult Nyelvtudományi Intézetének nyelvműveléssel foglalkozó osztálya (korábban Mai Magyar Nyelvi Osztálynak, ma *Nyelvművelő Osztálynak* hívják). Az itt dolgozó nyelvművelők irányításával készült a kétkötetes *Nyelvművelő kézikönyv*;¹⁶ ezen kívül levelező és hétköznapi délelőtti telefonos tanácsadó szolgálatot lát el, valamint véleményezi a *Magyar utónévkönyvben* nem szereplő nevek anyakönyvezésére irányuló kérelmeket. Munkatársai természetesen nyelvművelő cikkeket, köteteket is írnak.

A fenntartó intézményen keresztül szintén állami támogatással működik a *Magyar Rádió*, illetve a *Magyar Televízió Nyelvi Bizottsága*. Feladatuk vélhetően a közszolgálati adók műsorainak megfigyelése nyelvhelyességi szempontból (e bizottságok feladatainak és céljainak leírásához nem sikerült hozzájutnom).

A nyelvműveléssel civil szervezetek is foglalkoznak. Legismertebb talán az 1989-ben alakult *Anyanyelvőpolók Szövetsége* (elnöke Grétsy László) – ez a Hazafias Népfront „Olvasó népért” mozgalma beszéd- és magatartáskultúrát gondozó albizottságából jött létre. A Szövetségnek 1997-ben körülbelül 1500–2000 tagja volt, amelyek nagyjából 25 fiókszervezetbe tömörülnek; a zömében tanárokból és diákokból álló szervezet tagjainak mintegy fele 25 év alatti; Ifjúsági Tagozata, vajdasági és erdélyi társszervezete is van. A Szövetség célja a nyelvművelés népszerűsítése, és az „anyanyelvi öntudat” fölébresztése, illetve ébren tartása; támogatja az anyanyelvi táborok és versenyek szervezését; pályázatokat hirdet (pl. szavak magyarítására, rokon értelmű szavaknak és a magyar nyelv „furcsaságainak” gyűjtésére, nyelvhelyességi hibákat ostromozó „reklámok”, „szlogenek” írására stb.); 1999-ben sajtó-, rádió-, televízió- és feliratfigyelő szolgálat fölállítását tervezték.¹⁷ Nyelvművelő szervezetnek tekinthető az 1989-ben újjáalakult *Anyanyelvi konferencia* (A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága) is, ennek elnöke Pomogáts Béla.¹⁸ A szervezet kiemelten foglalkozik a nem magyarországi magyarság nyelvmegtartásának kérdéseivel; nyelvművelő konferenciákat szervez (pl. 1997. október 8-án az Írószövetségben volt egy összejövetel, melynek anyaga megjelent a *Nyelvünk és Kultúránk* 100. számában), valamint saját folyóiratot jelentet meg *Nyelvünk és Kultúránk* címmel.

Civil nyelvművelő szervezet az 1991-től működő *A Szép Magyar Nyelvért Alapítvány* is. Célja a nyelvművelő folyóiratok, versenyek, táborok anyagi segítése, a nyelvművelő munka jutalmakkal, díjakkal való elismerése; ennek érdekében hozták létre pl. a *Lőrincze-díjat* 1993-ban. Szintén

nyelvművelő jellegű szervezet az 1999 novemberében alapított *Bárczi Géza Értékkörző Kiejtési Alapítvány* (az 1999 januárjában alakult *Igényes [15 magánhangzós] Kiejtésért Munkaközösség* utóda). Célja a megalakulását bejelentő levél szerint „a hagyományos szép magyar kiejtés ápolása, különös tekintettel a tizenötödik magyar magánhangzó, a ‘zárt e’ megőrzésére”; tevékenysége kiadványok, pályázatok megjelentetése, kiejtési versenyek rendezése, díjazása.

A nyelvművelés intézményei közé sorolható az 1960-as évek végétől évente (áprilisban), a TIT által megrendezett *Magyar nyelv hete* - ez tulajdonképpen az ekkortájt országsszerte szervezett, iskolákban, könyvtárakban, művelődési házakban tartott nyelvművelő előadásokat fogja közös név alá. Nyelvművelő rendezvényeket a határon túl is szerveznek: ilyen az adai *Szarvas Gábor Napok*, a kassai *Kazinczy Napok* és a marosvásárhelyi *Erdélyi Nyelvművelő Napok*.

A magyar nyelv hete megnyitó előadását hagyományosan politikusok tartják (pl. 1984-ben Fejti György, 1987-ben Berecz János, 1989-ben Pozsgay Imre, 1993-ban Katona Tamás, 1997-ben Magyar Bálint, 1999-ben Hámori József, 2000-ben Orbán Viktor). A nyelvművelés egyéb politikai támogatást is élvez: a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma és a Nemzeti Kulturális Alapprogram (illetve elődintézményeik) az Anyanyelvápolók Szövetségének közleménye szerint (*Édes Anyanyelvünk*, 2000. december, 2.) 1992-től segíti a szövetség lapját, az *Édes Anyanyelvünket* (az impresszumban egyébként ezeken kívül az Oktatási Minisztérium, az MTA Magyar Nyelvi Bizottsága és a Nyelvtudományi Társaság is támogatóként szerepel). A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma pályázatokat is hirdet magánszemélyek és civil szervezetek számára: 1999-ben a pályázat célja a „negatív nyelvi jelenségek” gyűjtése, leírása; s a negatív jelenségek helyettesítésére történő javaslattevés volt - a pályamunkákból a Minisztérium több mint reprezentatív külsejű kötetet is megjelentetett (Balázs és Grétsy, 2000). 2001-ben „a magyar nyelv értékeinek feltárása, megóvása és gyarapítása” volt a pályázat célja, két témakörben: 1. „a pályázat az informatikai technológia már létrejött értékes, illetve javasolható, ajánlható magyar nyelvi jelenségek bemutatását tűzte ki célul”; 2. „anyanyelvi rejtvénytár” összeállítása, ennek célja „nyelvünk kimeríthetetlen belső tartalékainak a feltárása”. Nem állami, hanem párthoz kötődő politikai támogatás volt például a Magyar Demokrata Fórum 1997-ben kiírt „Édes nemzetemnek nyelve!” című pályázata, ennek célja „anyanyelvünk őrzése, ápolása és védelme”, pontosabban valamilyen ezzel kapcsolatos tevékenység bemutatása volt, különböző korosztályoknak szólóan (kisiskolástól nyugdíjasig).

A nyelvművelés legfőbb intézményes hátterét az oktatási intézmények jelentik. Egyrészt azzal, hogy a magyar nyelvtanoktatás nagyon erősen

nyelvhelyesség-központú, a nyelvtani ismereteket általában nyelvhelyességi megjegyzések is kiegészítik, mind az általános, mind a középiskolai tananyagban. Volt olyan javaslat is (Graf, 1993), amely szerint az egész tananyagot a nyelvhelyesség köré kellene építeni. A magyar szakos tanárképzésben nemcsak külön tárgyként kap helyet a nyelvművelés, hanem sok esetben a leíró nyelvészeti tárgyakat is az előíró szemlélet határozza meg (ld. pl. a ma is sok helyen használt *Mai magyar nyelv* c. tankönyvet vagy az A. Jászó Anna által szerkesztett, szintén gyakran használt *A magyar nyelv könyve* c. kiadványt). A tanárképző főiskolákon nemcsak a magyar szakosoknak, hanem mindenkinek kell nyelvművelést tanulnia.

Általános az a szemlélet, hogy a tanárnak kötelessége kijavítani a tanulók nyelvhelyességi hibáit, ennek a kíváncsúnak a tanárok többnyire eleget is tesznek, ráadásul úgy, hogy a nyelvhelyességi „hibák”-at az ismeretek hiányából vagy a gyermek általánosan gyenge képességeiből következő hibáknak tekintik (Varga, 2001). Vannak, akik egyenesen úgy gondolják, hogy a dolgozatban elkövetett helyesírási vagy nyelvhelyességi hiba miatt a dolgozat tartalmára vonatkozó érdemjegynek alacsonyabbnak kell lennie. A matematika, történelem, biológia stb. tárgyakból rendezett tanulmányi versenyektől eltérően a magyar nyelvi versenyek nem a nyelvtani ismeretekre épülnek (s különösképpen nem a nyelvészeti ismeretekre), hanem a nyelvhelyességgel vannak szoros kapcsolatban. Az Országos Középiskolai Tanulmányi Verseny témái az előíró szemlélet jegyében fogannak; a győri *Kazinczy-verseny* a szép („helyes”) kiejtést, a sátoraljaújhelyi *Édes anyanyelvünk* verseny a nyelvtani és nyelvhelyességi feladványok megfejtésén kívül főként a „helyes” élelőszöveg-szerkesztést jutalmazza;¹⁹ a celldömölki *Kresznerics Ferenc anyanyelvi versenynek* is a nyelvművelés a témája, a szolnoki *Verseghy Ferenc Nyelvművelő Verseny* pedig már nevében is jelzi orientációját. Sok iskolában működik „Beszélni nehéz!” nyelvművelő kör, és az Anyanyelvápolók Szövetsége tagjainak túlnyomó része is tanár és diák. Sok anyanyelvi tábort is szerveznek, szintén tanár és diák résztvevőkkel: többek között Balatonbogláron, Csongrádon és Győrben évente rendeznek nyelvművelő tábort, de van vándortábor például a „Beszélni nehéz!” körök vezetőinek, és vannak anyanyelvi táborok a határon túli iskolásoknak és tanáraiknak is.

A felsorolásból úgy tűnhet, hogy e szervezetek, pályázatok, versenyek sok embert vonnak be aktívan a nyelvművelésbe. Valószínű azonban, hogy ez nem így van: a szervezetek tagjai, a pályázatokban részt vevők, az iskolai „anyanyelvi mozgalmak” aktivistái között jelentős átfedések vannak.²⁰

A magyar nyelvművelésnek önálló folyóirata van: az évente ötször megjelenő *Édes Anyanyelvünk*. A lap nyelvművelő írásokat, rejtvényeket, hibás feliratokat, apróhirdetéseket fényképét, nyelvművelő híreket, esetleg olva-

sói leveleket közöl. Rendszeresen jelennek meg hosszabb terjedelmű nyelvművelő írások a *Magyar Nyelvőr*, a *Nyelvünk és Kultúránk* című folyóiratban és az *Egyetemi Fonetikai Füzetek* című ELTE-kiadványban; időnként a *Magyar Nyelv*-ben és a *Magyartanítás*-ban. Szintén rendszeresen közöl nyelvművelő cikkeket a *Gyógyszerészet* és az *Élet és Tudomány* is. Bár az írott napisajtóban manapság talán kevesebb nyelvművelő cikk jelenik meg, mint az 1989 előtti években (akkoriban a napilapokon kívül pl. a *Rádió- és Televízióújság* is közölt nyelvművelő írásokat), ma is vannak napi- és hetilapok (pl. a *Szabad Föld*, a *Népszava* stb.), amelyek rendszeresen közölnek nyelvművelő cikkeket.

Az elektronikus médiában a közszolgálati csatornákon találunk nyelvművelő műsorokat. A rádióban a legterjedelmesebb adás a hétfő esténként a Kossuthon jelentkező *Értsünk szót!* – ezt még egy rövid nyelvművelő műsor követi, a *Tetten ért szavak* vagy a *Beszélni nehéz!* Vasárnap reggelenként ugyanezen a csatornán hallható az *Édes anyanyelvünk*. A Magyar Televízió 1-es csatornáján kéthetente csütörtök délután látható a *Szószó* című műsor (ezt vasárnap az m2-n megismétlik); a Duna Televízióban hétfőtől csütörtökig esténként 5 percben a *Hej, hej, helyes beszéd*, szombaton és vasárnap délelőtt összevont ismétléssel, valamint szombat délelőtt sugározzák váltakozva a *Nyelvőrző*, a *Nyelvédesanyánk* és a *Csillagjel* című műsorokat is.

Jóllehet az 1990-es évek derekán a nyelvművelő konferenciák és beszámolók visszatérő témája volt, hogy a nyelvművelés korábbi anyagi támogatása jelentősen megcsappant, s a nyelvművelő fórumok száma is jócskán csökkent (Eöry, 1993: 454; Zimányi, 1995; Fábián, 1996: 388–389; 1997: 110–111), az összevetésből kitűnik, hogy más országokhoz viszonyítva Magyarország valóságos nyelvművelő paradicsom. Annál is inkább, mert a nyelvművelés 1990-es évek első felében megbillent biztos pozíciója az MTA említett stratégiai kutatási programjának köszönhetően (pontosabban annak köszönhetően, hogy „a mai magyar nyelvállapot feltárását” valamilyen módon a nyelvműveléssel azonosították) újra stabilá vált az Akadémián belül.

A hagyományos, a nyelvészet eredményeit elutasító magyar nyelvművelés sikerrel nézett szembe azzal a kihívással is, amelyet nem az anyagi gondok, hanem azok a törekvések jelentettek, amelyek a magyar nyelvművelést a nyelvtervezésről szóló szakirodalom tanulságait fölhasználva kísérelték meg átalakítani. Voltak, akik a „gyógyítás” megkezdése előtt szükségesnek látták volna az adatgyűjtést (azaz valamiféle „diagnózis” fölállítását, pl. Tolcsvai Nagy, 1989; Heltainé Nagy, 1993; Eöry, 1993; 1997), mások azonban nem tekintik érvényesnek a szociolingvisztikai felmérések adatait (pl. Deme, 1995; 1996; Balázs, 2000), még a reprezentatív felmérésekét sem (pl. Kemény, 1993; Wacha, 1996). Voltak, akik a nyelvművelés

teljes reformját javasolták, azt hangsúlyozva, hogy az egységes ítéletek helyett figyelemmel kellene lenni a beszédhelyzetre, a beszélők társadalmi hovatartozására, s arra is, hogy Magyarország határain belül, egynyelvű helyzetben, vagy a határokon túl, kétnyelvű környezetben élnek-e (Lanstyák, 1993a; 1993b; Tolcsvai Nagy, 1993; 1994; 1996a; 1996b). Ezeket a javaslatokat, amelyek nem voltak egészen előzmény nélküliek a magyar nyelv-művelés történetében, hiszen lényegében Lőrincze Lajos (1980) „emberközpontú nyelv-művelésének” programját újították föl és egészítették ki, egyesek nagyon határozottan utasították vissza (Deme, 1993; 1994; 1995, Jakab, 1993; 1994).²¹

A nyelv-művelés társadalmi tekintélyét még ennyi veszély sem fenyegette. A magyar nyelv hetének nyitóbeszédei arról tanúskodnak, hogy az állami vezetők pártállástól függetlenül kötelességüknek érzik, hogy hitet tegyenek a magyar nyelv pallérozásának és „mederben tartásának” fontossága mellett. Hasonló, szenvedélyes vagy kevésbé szenvedélyes hitvallások gyakran olvashatók írók, más (nem nyelvész-ként működő) tudományágak képviselőitől is.²² Az aktív nyelv-művelésben ugyan valószínűleg (a nyelv-művelő szervezetek taglétszámából következtethetően) az ország lakosságának, sőt az ország értelmiségének is csak nagyon kis hányada vesz részt; a nyelv-művelés tekintélyét azonban azok az értelmiségiek sem igen kérdőjelezik meg, akik a nevével többet nem tudnak róla. Hat éve minden magyar szakos évfolyamot (évente körülbelül 120 embert) megkérdeztem arról, fontos-e a nyelvhelyesség, és eddig alig néhány „nem” vagy „nem tudom” választ kaptam. Arra viszont eddig egyetlen hallgató sem tudott válaszolni, hogy mi is az. A nyelv-művelő műsorok közül, akik egyáltalán ismernek ilyet, csaknem kizárólag az *Álljunk meg egy szóra!* címűt említik (nem tudván, hogy már nem létezik), és az általuk ismert nyelv-művelők között sokkal nagyobb gyakorisággal szerepel Vágó István, mint az egyébként több rádió- és televízió műsorban is szereplő Balázs Géza. Arra a kérdésre sem kaptam még igenlő választ a hallgatóktól, hogy olvasnak-e nyelv-művelő cikkeket. Ez azt mutatja, hogy a nyelv-művelés fontosságáról valószínűleg nem saját tapasztalataik alapján győződtek meg, hanem egyszerű tanári közlések sugallatára.²³

Arról egyelőre nincs adatunk, hogy hogyan viszonyulnak a nyelv-műveléshez azok, akik nem írnak a műsoroknak, nem járnak magyar szakra, s nem szerepelnek a nyilvánosság előtt – akiket Andersson svéd vonatkozásban „csöndes többség”-nek nevezett. A felmérések szerint (Pléh, 1995) a magyar mindenesetre erősen normatív beszélőközösségnek minősíthető. Erre utal, hogy nagyon erősek a hiperkorrekciós tendenciák, azaz az emberek sokszor félnek kimondani egy-egy nyelvi formát, ha az adott formával azonos alakú formákat társadalmi megbélyegzés sújtja: formális helyzetek-

ben nem merik használni a „suksükölésnyanus” alakokat, akkor sem, ha felszólító módot akarnának használni (pl. *lássuk*), inkább körülírást alkalmaznak helyette; vagy a *hová* kérdésre válaszoló határozókban is a *-ban* ragot használják (pl. *bementem az épületben*); stb. A *félnek* és a *nem merik* az előző mondatban szó szerint értendő: a hiperkorrekció (vagy túlhelyesbítés) gyakorisága egyenesen arányos a nyelvi bizonytalanság erősségével.

A megbélyegzett nyelvi formák a nyelv bármelyik alrendszeréből származhatnak: lehetnek hangtaniak (pl. az *-l*, *-r* törlése szóvégen; diftongusok ejtése stb.), alaktaniak (pl. a *-nák* változat használata egyes szám első személyben), mondattaniak (pl. a *természetesen* *hogy*-féle szerkezetek használata), szövegtaniak (többnyire az élőbeszédre jellemző sajátosságokat kifogásolják), pragmatikaiak (pl. a mondatkezdő *Hát...* használata). A megbélyegzés sokféle módon történhet. A nemtetsző alakot nevezhetik „műveletlen”-nek, „parasztos”-nak, „csúnyá”-nak, „fölsleges”-nek, „illogikus”-nak, „nemlétező”-nek, „nem magyaros”-nak, „idegen”-nek, „nemkívánatos”-nak, „keverék”-nek stb. A nyelvművelés alapelvei és velük együtt a leggyakoribb hibaminősítések is korszakonként változnak; a nyelvművelés alapelvei az adott korban uralkodó politikai ideológiától függenek, ez befolyásolja, hogy mikor mit tartanak a nyelvre leselkedő legnagyobb veszélynek (Sándor, 2001).

A magyar nyelvművelés társadalmi tekintélyének fenntartásában valószínűleg nagy szerepet játszik az, hogy a hivatásos nyelvművelők írásai közül nem egy retorikai remekműnek tekinthető (Bujdosó, 2000); s még inkább az, hogy a nyelvművelő írások előszeretettel használnak metaforákat. A leggyakrabban használt metaforák a KERT, a BETEGSÉG – mindkettőt „ápolni” kell – és a HÁBORÚ. A betegséggel való példálózgatás (a nyelv testét fékelyek borítják, koleraként pusztít benne egy-egy új jelenség stb.) mindenképpen ijesztő gondolatokat és veszélyérzetet kelt, s jóllehet a KERT metafora lehetne éppen az ültetéssel, nemesítéssel, öntözéssel, a sokszínűségben való gyönyörködéssel kapcsolatosan is, figyelemre érdemes, hogy a nyelvet „őrei” soha nem virághoz vagy a természethez, hanem mindig gyomosodó, elvaduló, fattyúhajtásokkal teli kerthez hasonlítják. A nyelvművelő ezekben a metaforákban az elvadulást, illetve a kór elhatalmasodását megakadályozó kertész, illetve orvos. Nagyon kedvelt a meglehetősen erőteljes „háború” metafora is: a nyelvet veszélyek fenyegetik, nemcsak gyomok és kórok, hanem idegen, a létére törő támadók, ellenség formájában is. Az ellenség lehet egy-egy jelenség, amely ellen „küzdeni, harcolni” kell, de lehet az is, aki a kifogásolt formákkal él, tehát maguk a nyelvhasználók. A magyar nyelvművelő irodalom szinte tobzódik a háború körébe tartozó metaforákban – a nyelvművelés csata, harc, küzdelem, hadviselés, háború, portya; a nyelvművelő ör, baka; a nyelvművelő lap könnyűlovasság stb. Az 1930-as évek-

ben népszerű volt a SZEMÉT, szenny (és ezekhez kapcsolódva a tisztítás, söprés, nagytakarítás) metafora – ez manapság NYELVI KÖRNYEZETSZENNYEZÉS-ként kezd újra divatba jönni. A nyelvújítók időnként a folyószabályozó mérnök tevékenységéhez hasonlítják saját munkálkodásukat („megfelelő mederben” akarják tartani a nyelv változásait), újabban előfordul, hogy a világítótorony veszélyt jelző óréhez vagy a katasztrófát előre jelezni képes szeizmográfhoz tartják magukat hasonlatosnak.²⁴ A metaforák ereje abban áll, hogy észrevétlenül terjesztik ki az egyik jelenség tulajdonságait egy másikra: *miután* az emberek a nyelvet veszélyes idegen támadók célpontjának, gyomos kertnek, súlyos betegnek, zátonyok közt vergődő hajónak, a nyelvi változásokat pedig pusztító földrengésnek *képzelik el*, már nem kérdőjelezi meg, hogy háborúra és hadvezérre, gyomirtásra és kertészre, gyógyításra és orvosra, világítótornyra és szeizmográfra van szükség. Azt a kérdést szinte soha nem teszik föl, hogy *miért* volna a nyelv gazos, beteg stb.

Sok ember szemében teszi megkérdőjelezhetetlenné a nyelvújítás létjogosultságát az is, hogy a nyelv művelését, a „nyelvi igényességre” törekvést nagyon szorosan összekapcsolják a nemzettudattal. A magyar kultúrában szintén a XVIII. század végén, a XIX. század elején vált a nemzeti nyelv a nemzeti identitás egyik legfontosabb összetevőjévé; a XIX. század utolsó évtizedeiben azonban a „beszéljünk magyarul” jelszava jelentősen megváltozott – az új követelmény a „helyesen beszéljünk magyarul” lett. Az a gondolat, hogy „az anyanyelv nemzeti létünk feltétele és biztosítéka” mára az egyetlen helyesnek elfogadott nyelvváltozat (a standard magyar) tekintélyét biztosító érvvé vált, azonosítva a magyar nyelvet, sőt minden magyar anyanyelvét ezzel az egyetlen magyar nyelvváltozattal.

Tanulságok

Noha a kutatócsoport voltaképpen csak előkészített egy nemzetközi kutatást, már az előkészítő munka során összegyűjtött ismeretekből is megfogalmazható néhány tanulság.

Először is az, hogy a népi nyelvészeti (azaz nem képzett nyelvészek által megfogalmazott) vélekedések nagyon hasonlítanak egymásra azokban a kultúrákban, amelyekben az a nézet vált általánossá, hogy a nemzet szempontjából egyetlen központi standard változat jelenti az üdvösséget. Hasonlóak a félelmek, és mint a görög példa mutatja, hasonlóak a metaforák is.

Egy másik tanulság, hogy a nyelvészek nemcsak az angolszász világban tartják munkájukra nézve kötelezőnek a leíró szemléletet az előíróval szemben. A nyelvész és a nyelvújító tevékenységét Magyarországon nagyon szorosan összetartozónak gondolják az emberek; Svédországban va-

lamivel jobban szétválík a kettő; Görögországban nem nyelvészek végzik a nyelvművelést, Norvégiában pedig nemcsak a nyelvészek, hanem a nem nyelvészek is abszurdnak tartanak a nyelvművelő tevékenységet.

További, örvendetes hír, hogy az erős nyelvi normativizmus akár egy-két évtized alatt is enyhülhet. A hivatalos svéd nyelvművelő tevékenység ugyan nem olyan régen még a magyarhoz hasonlóan rigorózus volt, ma viszont már sokkal inkább ismeretterjesztő és tanácsadó, mintsem előíró. Olyasmi, mint amilyen a magyar nyelvművelés lehetett volna, ha Lőrincze Lajos szemléletét nem tartotta volna a magyar nyelvművelők többsége „túlzottan liberálisnak”, s nemcsak hivatkoztak volna rá, hanem gyakorlatát is követték volna (Sándor, 2001: 195–199; Sándor, 2000). Tanulság az is, hogy ha a hivatalos nyelvművelés arra hivatkozik, hogy „de az emberek igénylik a szigorúságot”, akkor nem várhatók változások a nyelvi diszkriminációt illetően. A svéd példa azt mutatja, hogy a nyelvészeknek és a tanácsadó, ismeretterjesztő nyelvművelőknek erőfeszítéseket kell tenniük azért, hogy a normativizmus erőssége csökkenjen, s még így is időbe telik, míg a korábban erős normativizmushoz szoktatott közvélekedés elfogadóbbá válik.

A norvég példa pedig azt mutatja, hogy ennek érdekében nemcsak a nyelvészeknek kell erőfeszítéseket tenniük, hanem az államnak is. A „norvég csoda” nem kis részben annak köszönheti létét, hogy az utóbbi két évszázad norvég történelme során a nyelvvel kapcsolatos döntések következetesen a helyi értékek tisztelete, és sohasem a központosítás érdekében fogantak. A kezdőlépés megtételét a rendkívül szerencsés történelmi körülmények segítették ugyan, hiszen a nemzeti érzés a helyi nyelvváltozatokhoz kötődött, s nem a dánhoz közelálló standardhoz – a további lépések megtétele viszont az egyre tudatosabb, a nyelvi türelmet megvalósító nyelvpolitikának köszönhető, amely mindvégig az emberek által beszélt változatokat támogatta a standard tekintélyének rovására.

A nyelvi türelem megvalósításával Norvégia példát szolgáltat arra, hogy egy nyelv akkor is fennmarad, ha nem akarnak mindenáron központi normát erőltetni mindenkire – a sokféleség, a nyelvváltozatok egyenrangúsága sem nemzeti szétesést, sem kulturális lepusztulást, sem megértési nehézségeket, sem gazdasági csődöt nem okoz. Sokkal inkább azt, hogy az emberek jól és biztonságban érzik magukat saját bőrükben, anélkül, hogy föl kellene adni elsődlegesen kialakult identitásukat és kultúrájukat. Ez minket arra int, hogy a helyi autonómiák szövetsége nyelvi értelemben sem utópia, ráadásul jól működik; s arra biztat, hogy a lassan anakronisztikussá vált nemzetállami eszmék bűvköréből kiszabadulva (Korridor csoport, 2001) nyelvileg is „Magyarországi Egyesült Államok” legyünk. Peter Trudgill említi (1996: 9), hogy Európa három leggazdagabb országa, Luxemburg, Svájc és Norvégia történetesen Európa három leginkább dia-

lektusokban beszélő országa is: Luxemburgban tudnak ugyan németül és franciául, de anyanyelvük a luxemburgi német; Svájcban a lakosság többsége szintén dialektust beszél, a német anyanyelvűek csaknem minden helyzetben; Norvégia pedig, mint fentebb láttuk, a legtoleránsabb ebből a szempontból, számunkra alig elképzelhető nyelvi Kánaán. Trudgill ugyan túlzásnak tartaná az említett országok jólétét egyedül a nyelvi türelemből származtatni, azt is írja viszont, hogy „ne becsüljük alá az elidegenedésnek azt a mértékét sem, amely azokban a helyzetekben áll elő, amikor az emberektől megtagadják annak méltóságát, hogy beszédük alapnyelvi formája is tekintéllyel bírjon. Ugyanígy nem szabad alábecsülnünk azokat az előnyöket sem, amelyek abból származnak, hogy az ország lakossága folyékonan fejezheti ki magát saját alapnyelvi változatán, anélkül, hogy állandóan arra kellene figyelnie, vajon ‘helyesen’ beszél-e vagy sem.” Talán még gazdasági szempontból is érdemes volna kipróbálni, igaza van-e; veszíteni nemigen veszíthetünk rajta. A nyelvi diszkrimináció megszüntetése, a nyelvi türelem erősítése viszont nemcsak gazdasági szempontból lehet kedvező: emberi jogi szempontból is kívánatos, erkölcsi szempontból pedig kötelező lenne.

KLÁRA SÁNDOR

“FROM STIGMATISATION TO TOLERANCE”: A COMPARATIVE STUDY OF LANGUAGE POLICIES IN GREECE, NORWAY, SWEDEN, AND HUNGARY

Summary

Intolerance toward other languages and different language use is a painfully well-known phenomenon in Europe. The underlying ideology is the same behind the stigmatisation of both a different language and a non-standard language variety. However, the official political attitudes and applied strategies differ from each other state by state. In 1999 a study investigated the language policy of four European states, Greece, Norway, Sweden, and Hungary with respect to their official attitude toward “language cultivation” (including financial support to its institutions).

The study has revealed that the official Hungarian language policy, even if unknown, supports linguistic discrimination.

Keywords: linguistic discrimination, stigmatisation, language policy in Hungary, Greece, Norway, and Sweden, “language cultivation”

HIVATKOZÁSOK

- A. Jászó Anna (szerk.) (1991) *A magyar nyelv könyve*. Trezor, Budapest.
- Andersson, Lars-Gunnar (2000) *Language cultivation in Sweden*. In: Sándor K. (szerk.), *Issues on Language Cultivation*, 85–98.
- Andersson, Lars-Gunnar és Peter Trudgill (1990) *Bad Language*. Penguin, London.
- Balázs Géza (1999) A magyar nyelvművelés állapota. Tudománypolitikai áttekintés, javaslatok. Válaszok. *Magyar Nyelvőr* 123, 11–27.
- Balázs Géza (2000) Nyelvmentés vagy nyelvárulás? *Magyar Nyelv* 96, 228–237.
- Balázs Géza és Grétsy László (szerk.) (2000) *Anyanyelvüinkről anyanyelvünkért*. Magyar Kulturális Örökség Minisztériuma, Budapest.
- Bauer, Laurie és Peter Trudgill (szerk.) (1998) *Language Myths*. Penguin, London.
- Bujdosó Hajnalka (2000) *A szavak urai. Retorikai fogások a nyelvművelő irodalomban*. Előadás a *Nyelv és hatalom* c. konferencián. Szeged, 2000. november 2.
- Dányi Hajnalka (2000) *Fegyverbe! Strukturális metaforák a nyelvművelő irodalomban*. Előadás a *Nyelv és hatalom* c. konferencián, Szeged, 2000. november 2.
- Deme László (1993) Nyelvhasználati feltételek nemzeti és nemzetiségi körülmények között. *Magyar Nyelvőr* 117, 470–471.
- Deme László (1994) Kétség és remény közt. *Irodalmi Szemle* 1, 80–84.
- Deme László (1995) Diskurzus vagy konkurzus? *Magyar Nyelvőr* 119, 109–118.
- Deme László (1996) Hozzászólás a „Nyelvi tervezés, nyelvi politika” c. vitában. *Magyar Nyelvőr* 120, 391–392.
- Deme László (1998/99) Anyanyelvi mozgalmaink és morális hozamuk. *Magyar Nyelvőr* 122, 261–269, 390–399; 123, 1–8.
- Deme László (1999) Az anyanyelvészet fogalma és társadalmi feladatai. In: Glatz F. (szerk.), *A magyar nyelv az informatika korában*, 49–56. MTA, Budapest.
- Delveroudi, R. és S. Moschonas (1997) ‘Purification of language and the language of purification.’ *Sugchrona Themata* 62.
- Eöry Vilma (1993) A nyelvművelés új feladairól. *Magyar Nyelvőr* 117, 453–455.
- Eöry Vilma (1997) Nyelvészet és nyelvművelés Magyarországon. *Nelvünk és Kultúránk* 97, 70–74.
- Fábián Pál (1984) *Nyelvművelésünk évszázadai*. Gondolat, Budapest.
- Fábián Pál (1996) Hozzászólás a „Nyelvi tervezés, nyelvi politika” vitában. *Magyar Nyelvőr* 120, 380, 385, 388–389, 398, 401, 402.
- Fábián Pál (1997) Hozzászólás a „Van-e szükség Magyarországon anyanyelvi törvényre?” vitában. *Magyar Nyelvőr* 121, 104, 109–111, 112–113, 118, 120.
- Ferguson, Charles A. (1975) Diglosszia. In: Pap M. és Szépe Gy. (szerk.), *Társadalom és nyelv*, 291–317. Gondolat, Budapest.
- Glatz Ferenc (1997) Anyanyelvünk az informatika korában. *Nyelvünk és Kultúránk* 100, 18–24.
- Glatz Ferenc (szerk.) (1999) *A magyar nyelv az informatika korában*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- Graf Rezső (1993) A nyelvművelés lehetőségei a jövő gimnáziumában. *Magyar Nyelvőr* 117, 462–464.
- Grétsy László (1997) Nyelvművelés. In: Sipos Lajos (főszerk.), *Pannon enciklopédia. Magyar nyelv és irodalom*, 140–144. Budapest: Dunakanyar 2000.
- Györi Zsófia (2000) Hogyan tanítsunk diszkriminálni, avagy az anyanyelvi nevelésről. Előadás a *Nyelv és hatalom* c. konferencián. Szeged, 2000. november 2.

- Heltainé Nagy Erzsébet (1993) A megértés változatai. (A kommunikációs szemléletű nyelvművelés lehetőségei a nyelvinorma-képzésben). *Magyar Nyelvőr* 117, 420–423.
- Horváth Tibor (1993) Hozzászólás. *Magyar Nyelvőr* 117, 464.
- Jahr, Ernst Håkon (2000) On the use of dialects in Norway. In: Sándor (szerk.), *Issues on Language Cultivation*, 75–84. JGyF Kiadó, Szeged.
- Jahr, Ernst Håkon (szerk.) (1993) *Language conflict and language planning*. Mouton de Gruyter, Berlin.
- Jakab István (1993) A nemzeti nyelvművelés „liberalizmusának” és a kisebbségi nyelvművelés „radikalizmusának” okai, gondjai. *Magyar Nyelvőr* 117, 473–475.
- Jakab István (1994) Nyelvművelésünk múltja, jelene, jövője. *Irodalmi Szemle* 1994/4, 46–57.
- Janicki, Karol (1999) *Against Essentialism: Toward Language Awareness*. Lincom Europa.
- Kemény Gábor (1993) Mi sem akarjuk „leválasztani” azt az ötmillió magyart! *Szivárvány* 14/41, 155–158.
- Kontra Miklós (1994) Milyen hatása van a mai magyar nyelvművelésnek? *Magyar Nyelv* 90, 333–345.
- Kontra Miklós (1999) *Közérdekű nyelvészet*. Osiris, Budapest.
- Kontra Miklós (2000) Language cultivation in Hungary: an Overview. In: Sándor K. (ed.), *Issues on Language Cultivation*, 35–41. JGyF Kiadó Szeged.
- Kontra, Miklós et al. (szerk.) (1999) *Language: A Right and a Resource*. CEU Press, Budapest.
- Kontra Miklós és Saly Noémi (szerk.) (1998) *Nyelvmentés vagy nyelvárulás? Vita a határon túli magyar nyelvhasználatról*. Osiris, Budapest.
- Korridor csoport (2001) *Magyarországi Egyesült Államok?* Helikon, Budapest.
- Lanstyák István (1993a) Álom és valóság között. Gondolatok nyelvünk egységéről. *Irodalmi Szemle* 3, 58–69; 1993/4, 64–74.
- Lanstyák István (1993b) Nyelvművelésünk vétségei és kétségei. *Irodalmi Szemle* 3, 58–69; 4, 64–74.
- Lőrincze Lajos (1980) *Emberközpontú nyelvművelés*. Magvető, Budapest.
- Nyelvművelő kézikönyv 1–2. kötet*. 1980/1985. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Omdal, Helge (2000) Changes in the linguistic climate in Norway? In: Sándor K. (szerk.), *Issues on Language Cultivation*, 63–74. JGyF Kiadó, Szeged.
- Pap Mária és Pléh Csaba (1972a) A szociális helyzet és a beszéd összefüggései az iskoláskor kezdetén. *Valóság* 15/2, 52–58.
- Pap Mária és Pléh Csaba (1972b.) Nyelvhasználat és társadalmi helyzet. *Szociológia* 1, 211–234.
- Pléh Csaba (1995) On the dynamics of stigmatization and hypercorrection in a normatively oriented language community. *International Journal of the Sociology of Language* 111, 31–45.
- Sándor Klára (2000) „... ki nem nyelvész, én vagy te?” Előadás a *Nyelv és hatalom* c. konferencián. Szeged, 2000. november 2.
- Sándor Klára (2001) Nyelvművelés és ideológia. In: Sándor K. (szerk.) *Nyelv, jog, oktatás*, 153–216. JGyF Kiadó, Szeged.
- Sándor Klára. (Megjelenőben/a.) „A nyílt társadalmi diszkrimináció utolsó bástyája”: az emberek nyelvhasználata. *Replika*.
- Sándor Klára. (Megjelenőben/b.) Nyelvtervezés, nyelvpolitika, nyelvművelés. In: Kiefer F. (szerk.), *A magyar nyelv enciklopédiája*. Corvina, Budapest.
- Sándor Klára (Megjelenőben/c.) *Javítani csak pontosan, szépen...*

- Sándor Klára (szerk.) (2000) *Issues on Language Cultivation*. JGyF Kiadó, Szeged.
- Sándor Klára (szerk.) (2001) *Nyelv, jog, oktatás*, JGyF Kiadó, Szeged.
- Sándor Klára, Pléh Csaba és Juliet Langman (1998) Egy magyarországi „ügynökvizsgálat” tanulságai. *Valóság* 1998/8, 27–40.
- Sifianou, Maria (2000) Language cultivation in Greece? In: Sándor (szerk.), *Issues on Language Cultivation*, 11–34.
- Sinkovics Balázs (2000) Mit tehet a sejt? A nyelvművelés mint mozgalom. Előadás a *Nyelv és hatalom* c. konferencián. Szeged, 2000. november 2.
- Skutnabb-Kangas, Tove (1997) *Nyelv, oktatás és a kisebbségek*. Teleki László Alapítvány, Budapest.
- Tolcsvai Nagy Gábor (1989) A nyelvművelés esélyei. *Valóság* 10, 95–103.
- Tolcsvai Nagy Gábor (1993) Lesz-e Magyarországon nyelvi tervezés? *Magyar Nyelvőr* 117, 423–425.
- Tolcsvai Nagy Gábor (1994) Nyelvárulás és nyelvmentés: kánon vagy diskurzus? *Irodalmi Szemle* 1994/9, 73–85.
- Tolcsvai Nagy Gábor (1996a) Lehetőségek és kötelességek a magyar nyelvi tervezésben. *Magyar Nyelvőr* 120, 237–249.
- Tolcsvai Nagy Gábor (1996b) Irányok és lehetőségek a Kárpát-medencei magyar nyelvi tervezésben. *Irodalmi Szemle* 1996/6–8, 124–131.
- Tolcsvai Nagy Gábor (1996c) A Nyelvművelő kézikönyv nyelvi rétegződésmodellje. In: Csernicskó I. és Váradi T. (szerk.), *Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat*, 85–90. Tinta Könyvkiadó és Kiadványszerkesztő Bt., Budapest.
- Trudgill, Peter (1975) *Accent, Dialect and the School*. Edward Arnold, London.
- Trudgill, Peter (1996) Az olvasókönyvek és a nyelvészeti ideológia – szociolingvisztikai nézőpontból. In: Csernicskó I. és Váradi T. (szerk.), *Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat*, 1–10. Tinta Könyvkiadó és Kiadványszerkesztő Bt., Budapest.
- Varga Veronika (2001) *Szolgálnak és védenek? Nyelvi értékítéletek az iskolában*. Szeged: szakdolgozat (SzTE JGyTFK, Magyar Nyelvi Tanszék).
- Wacha Imre (1996) Hozzászólás a „Nyelvi tervezés, nyelvi politika” c. vitában. *Magyar Nyelvőr* 120, 393–396.
- Zimányi Árpád (1995) Anyanyelvünk a tömegtájékoztató eszközökben. *Magyar Nyelvőr* 119, 206–208.

JEGYZETEK

¹A rasszizmus, etnicizmus és lingvicizmus közös definíciója: „A ‘faj’, etnicitás/ kultúra vagy a nyelv alapján meghatározott csoportok között, a hatalom és az (anyagi és egyéb) források egyenlőtlen elosztásának legitimálására, megvalósítására és reprodukálására felhasználható ideológiák, struktúrák és gyakorlat.” (Skutnabb-Kangas 1997, 20. o.)

²A program címe *A nyelvi megőrzéstől a nyelvi türelemig* volt (eredeti címe *From Stigmatization to Tolerance*); 1998 őszétől 1999 őszéig tartott. A programot a Socrates Comenius-2 (a közoktatásra és tanárképzésre irányuló) alprogramja támogatta (ösztöndíjszám 57138-CP-1-98-1-HU-COMENIUS-C2). Résztvevői valamennyien nyelvészek voltak: Maria Sifianou (Kapodisztrián Egyetem, Athén, Angol Tanszék) és Eleni Skourtou (Égei Egyetem, Rodosz; Pedagógia Tanszék) Görögországból; Kontra Miklós

(József Attila Tudományegyetem, Szeged, Angol Alkalmazott Nyelvészeti és Tanárképző Tanszék, valamint MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest, Élőnyelvi Osztály) és Pléh Csaba (József Attila Tudományegyetem, Szeged; Pszichológia Tanszék) Magyarországról; Gulbrand Alhaug (Tromsøi Egyetem, Norvég Nyelvi és Irodalmi Tanszék), Ernst Håkon Jahr és Helge Omdal (mindkettő Kristiansandi Egyetem, Agder Kollégium; Norvég Nyelvészeti Tanszék) Norvégiából; valamint Lars-Gunnar Andersson (Göteborgi Egyetem; Svéd Nyelvészeti Tanszék) Svédországból. A kutatásvezetőn (a jelen írás szerzője, Juhász Gyula Tanárképző Főiskola, Szeged, Magyar Nyelvi Tanszék) kívül két tanácsadó is dolgozott a csoporttal, Karol Janicki (Bergeni Egyetem, Angol Tanszék, Norvégia) és Peter Trudgill (Fribourg-i Egyetem, Angol Tanszék, Svájc). A csoport csaknem minden tagja a nyelvi diszkrimináció és az előíró nyelvszemlélet témakörének nemzetközileg elismert kutatója. Trudgill, a világ egyik legismertebb szociolingvistája, számos a témával foglalkozó cikket, és több könyvet publikált (Trudgill, 1975; Bauer és Trudgill, 1998), az egyiket Anderssonnal közösen (1990); Janicki az esszencialista nyelvszemléletről írt kitűnő könyvet (1999); Jahr több tanulmány mellett a nyelvtervezésről és a nyelvi konfliktusokról szerkesztett kötetet (1993); Kontra szintén számos tanulmányt publikált a nyelvi diszkriminációról és a nyelvi emberi jogokról (egy részük összegyűjtve: 1999); az utóbbi témáról egy kötetet társ-szerkesztője (Kontra et al. 1999); Pléh a magyarországi nyelvi normativizmus erősségéről és a normatodat iskolai kialakulásáról publikált írásokat (1972a, 1972b és 1995, az előbbi kettő társszerzője Pap Mária); valamint a nem standard beszélőkkel szemben megnyilvánuló nyelvi attitűdöket vizsgálta Juliet Langmannal és Sándor Klárával (1998). Az előíró nyelvszemlélettel foglalkozik a Sándor (2001) által szerkesztett kötet több tanulmánya is.

³ A munka első fázisában a kutatók saját országuk sajátosságait írták le; az eredményekről az 1999. május 29. és június 1. között, Szegeden tartott műhelykonferencián számoltak be. Ebből kiindulva született meg az a szempontrendszer-terv, amelyet a csoport második találkozásán, 1999. szeptember 28–30. között a görögországi Androszon vitattunk meg és véglegesítettünk. A szempontrendszer alkalmas arra, hogy az említett országok mellett más, nem kizárólag európai országok hasonló és eltérő vonásait is le lehessen a segítségével írni – s reményeink szerint egy több országra kiterjedő leírás ezt hamarosan alkalmazni is fogja. A munka első szakaszában gyűjtött adatokból tanulmányok születtek, ezek az alább ismertetendő kötetben jelentek meg.

⁴ Ezt szem előtt tartva készült az *Issues on Language Cultivation* című kötet is (Sándor szerk. 2000). A könyv hat tanulmányt tartalmaz: a görögországi helyzetéről Maria Sifianou, a magyarországiról Kontra Miklós és Sándor Klára, a norvégiról Helge Omdal és Ernst Håkon Jahr, a svédről Lars-Gunnar Andersson írt tanulmányt. Az írások azt ismertetik, hogy a nyelvművelésnek milyen intézményei és milyen jellegzetességei vannak a szerzők hazájában. A kutatócsoport tagjai azért látták célszerűnek a szegedi találkozón ismertetett tanulmányok megjelentetését, mert az országok közötti eltérések bemutatása segíthet megdönteni azt a hiedelmet, hogy ami van, az azért van, mert a dolgok természetéből adódóan kell úgy lennie – a kötet lehetővé teszi, hogy ezeket az ismereteket máris használhatóvá tegyük az oktatásban, tanárképzésben is.

⁵ Ez nem jelenti természetesen azt, hogy az említett kultúrákban a nyelv ugyanolyan módon és mélységben épült be a nemzeti identitástudatba. Az alábbi bemutatás középpontjában nem ez a kérdés áll (ez egy másik elemzés tárgya lesz), jöllehet a téma bizonyos vonatkozásai fölbukkannak majd.

⁶ Grétsy (1997) áttekintése – írása műfajának megfelelően – szükségképpen vázlat-szerű; a nyelv-művelő mozgalmakról sok adatot közöl Deme (1998/99), de írása, ismét a műfajból eredően, nem is törekszik alapos leltár összeállítására. Balázs (1999) áttekintése meglehetősen elnagyolt, noha ennek műfaja viszont kifejezetten lehetővé tenné a részletes számbavételt.

⁷ A fenti három bekezdés Trudgill 1996-os munkája alapján készült; a Görögországra vonatkozó alábbi megjegyzések pedig Maria Sifianou (2000) írása alapján; az utóbbiban bőséges irodalomjegyzék található a görög helyzetről.

⁸ Delveroudi és Moschonas 1997, idézi Sifianou 2000: 27.

⁹ A norvég helyzet bemutatása Omdal (2000), Jahr (2000) és Trudgill (1996) alapján készült.

¹⁰ *Bidialektalizmus*nak nevezik, ha a beszélők ugyanannak a nyelvnek két változatát használják a különböző beszédfunkciókban, s a helyzetnek megfelelően váltanak közöttük; a két változat közül az egyik többnyire a standard, a másik egy nem standard változat.

¹¹ A Svédországról szóló rész Andersson (2000) alapján készült.

¹² A magyar nyelv-művelésről természetesen jóval több adathoz férhet hozzá a magyar olvasó, mint a másik három országot illetően, ezért itt csak arról lesz szó, ami az összehasonlító elemzés szempontjából fontos. A magyar nyelv-művelés belső története Fábíán Pál (1984) könyvéből ismerhető meg; önmeghatározásukról lásd a *Nyelművelő* kézikönyv *nyelművelés* címszavát, valamint az 1992-ben, illetve az 1995-ben tartott nyelv-művelő konferenciák anyagát (megjelentek a *Magyar Nyelvőr* 1993-as, illetve 1996-os évfolyamában); önértékelésükről Grétsy 1997; jelenlegi programjaikról Deme 1999 és Balázs 1999; a magyar nyelv-művelés problémáiról Tolcsvai Nagy 1989; a megreformálására tett javaslatokról Lanstyák 1993a, 1993b, Tolcsvai Nagy 1994, 1996a, 1996b. A nyelv-művelés csekély hatékonyságáról Kontra 1994, a politikai ideológiával való összefonódásáról Sándor 2001, nyelvpolitikai beállítottságáról és a nyelvtervezéshez való viszonyáról Sándor megjelenőben/b.

¹³ A nyelv-művelés tekintélyének további okairól lásd Sándor megjelenőben/a.

¹⁴ Az intézményi rendszer bemutatásához fölhasználtam Kontra (2000) írását is.

¹⁵ Lásd Glatz (szerk.) 1999; a kötet előszavában a konferencia címeként *Tudomány és magyar nyelv* jelent meg; a meghívókon és az Akadémia internetes oldalain a fenti cím szerepel.

¹⁶ A Kézikönyv kategóriarendszeréről Tolcsvai Nagy 1996c.

¹⁷ A Szövetségre vonatkozó ismeretek Grétsy 1997-ben és Deme 1998/99-ben megjelent írásaiból, valamint az *Édes Anyanyelvünk* c. lap híradásaiból származnak.

¹⁸ Az *Anyanyelvi Konferencia* az Egyesült Államokban élő Nagy Károly kezdeményezésére alakult 1970-ben, Bárczi Géza elnökletével és Lőrincze Lajos közreműködésével. (Kontra Miklós szóbeli információja; köszönöm.)

¹⁹ Ez nem azonos a Kazinczy-versennyel, eltérően attól, ahogy Balázs (1999, 24. o.) felsorolásából vélhető.

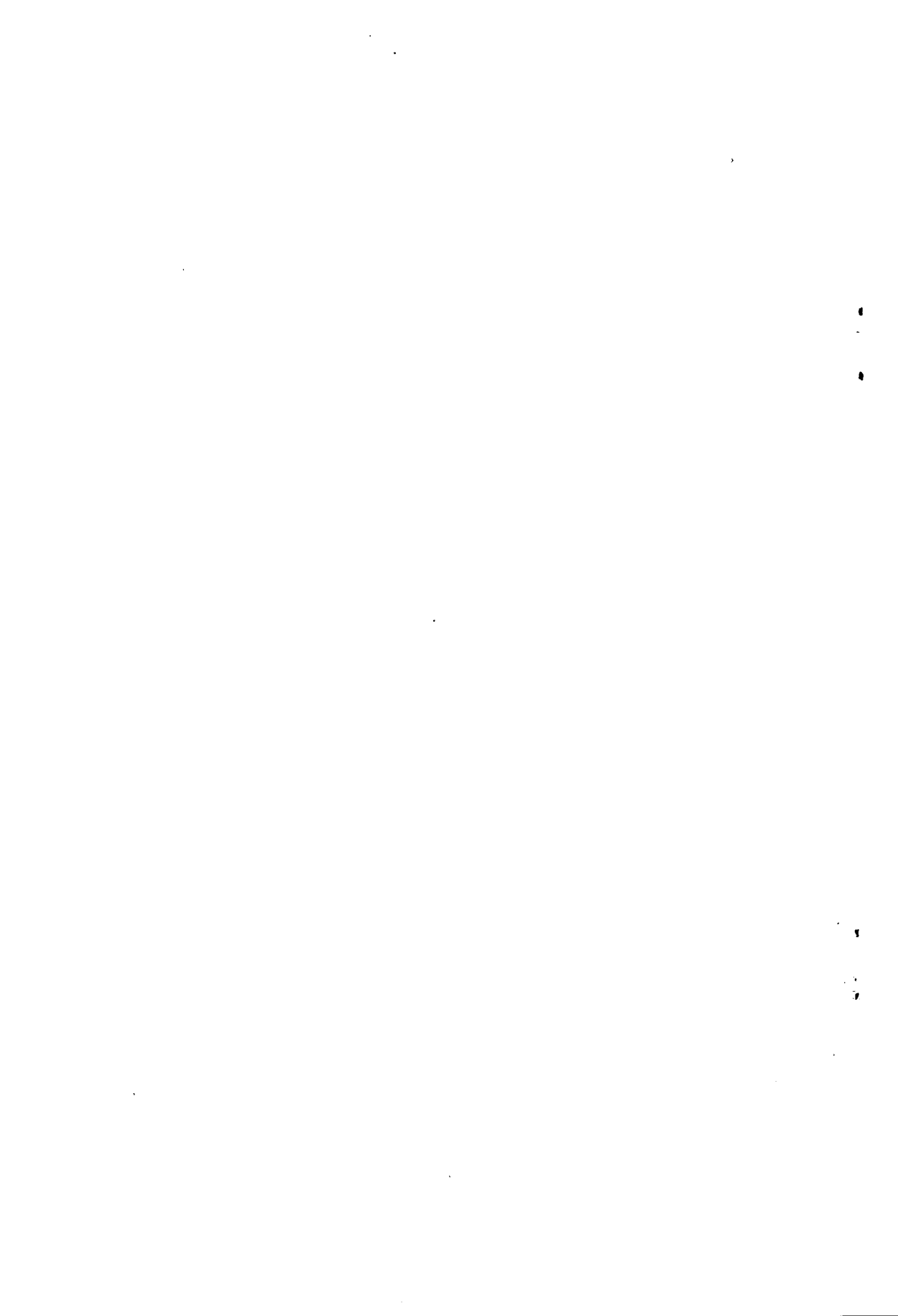
²⁰ Az „anyanyelvi mozgalmak”-ról I. Deme 1998/99; a nyelv-művelés mozgalmi jellegéről I. Sinkovics 2000.

²¹ Vö. még Tolcsvai Nagy megújító javaslatainak vitáját és a szerző hozzászólását a vitához, *Magyar Nyelvőr* 1996/4; az itt idézett írások többsége megtalálható a Kontra és Saly által szerkesztett, 1998-ban kiadott kötetben is.

²² L. pl. Horváth Tibor (1993: 464; a műszaki tudományok doktora, a Magyar Nyelvi Bizottság tagja) felszólalását az 1992-es nyelvművelő konferencián: „Taníthatunk mi, amit akarunk, ha azt nem éadjük el, hogy jól, szépen magyarul beszélni érték legyen, és szégyen legyen rosszul beszélni. Ha ezt nem értük el, akkor nem értünk el semmit”; vagy I. Glatz Ferencnek, az MTA elnökének az 1997-ben az Írószövetségben rendezett konferencián elhangzott szavait (1997: 23): „Nyugaton elképzelhetetlen, hogy megválaszszanak közfunkcióra olyan akadémikusokat vagy olyan egyetemi tisztviselőket, akik -nák, -nék-vel, netán -suk, -sük-vel beszélnek, és akik egyszerűen képtelenek magukat pontosan vagy megközelítően pontosan megfogalmazott magyar mondatokban kifejezni. Hadd jegyezzem meg ezt is: öregedő tanárként az a véleményem, hogy aki nem tud pontosan fogalmazni, annak nincs rend a fejében.” [Az első idézett mondat talán azt jelenti, hogy Nyugat-Európában és Észak-Amerikában nem választanak meg sem közfunkcióra, sem akadémikusnak, sem egyetemi tisztségek betöltésére olyanokat, akik a nákolásnak vagy a suksükölésnek megfelelő súlyú „hibákat” követnek el. Esetleg azt is jelentheti a mondat, hogy akadémikusnak és egyetemi tisztségek viselőinek megválasztják ugyan őket, de egyéb közfunkciókra már nem.]

²³ Egy 1998/99-ben végzett fölmérés adatairól részletesebben Sándor megjelenőben /c.

²⁴ Az 1990-es évek magyar nyelvművelő irodalmának metaforahasználatáról részletesen I. Dányi 2000.

Corrigenda — a „javításokhoz”

A következő írás a nyelvi önkény Magyarországon természetesnek számító tombolásáról szól. A *Társadalomkutatás* szerkesztői kiváló példaanyagot szolgáltatottak a tanulmány tartalmához: eddigi tapasztalataim szerint példátlan módon — kérdés, figyelmeztetés, mindenféle jelzés nélkül — piszkáltak bele a nekik leadott kéziratba. Az általuk kiadott szöveget, hogy vállalható legyen, visszajavítom. (A listát lehetne használni ahhoz, hogy elemezzük, mit tart javítandónak a szerkesztő.)

Nem jelzem külön, hogy a szövegben mindenhol *sztenderd* állt, a hol most *standard* van, és *nemsztenderd* állt, ahol most *nem standard* van. (Milyen fokú nyelvi normativizmus kellhet ahhoz, hogy egy nyelvi normativizmust ostromló írásban a nyelvész nyelvészeti terminológiáját átírják, véve a fáradságot, hogy mindenhol megváltoztasság a todalékolást is!)

Az első szám az oldalt, a második a bekezdést, a harmadik a sort jelzi:

	„javítás”	eredeti
121.1.2	nyilván	nyilván
121.1.10	beépült	be van épülve
122.2.1	Európában sem	Európában persze nem
122.4.3	működik, ahogyan	működik, mint ahogyan
122.4.10	gyermekek	gyerekek
122.4.13	más nyelvekre át ne terjedjen	más nyelvekre is átterjedjen
122.4.14	gyermekek	gyerekek
123.3.1	[hiányzik egy mondat]	Pedig létezik ilyen, s létezik az is, hogy egy, a magyarhoz régebben nagyon hasonlító, erősen normatív társadalom fokozatosan a nyelvi türelem irányába mozduljon el.
123.3.3		[— — közé ékelődik a „a nyelvészeti ismeretekkel egyébként összhangban lévő”]
123.3.6	komoly	∅
124.2.13	szemlélet voltaképpen érvként...	szemlélet érvként használja őket voltaképpen ahhoz...
124.3.1	mert a nyelvi	mert nyelvi
124.3.7	XVIII. és XIX.	18. és 19.
124.3.10	továbbá	∅
124.4.4	kisebbrészt	kisebbrészt
125.1.4	természetesnek	természettől adódónak
125.1.7	Járolékosan	Mellékhozamként
125.1.8	beszámoló	∅
125.1.6	is.	is egyben.
125.2.4	Ferguson, 1975	Ferguson, 1959, magyarul 1975
125.2.7	elkülönülnek	különülnek el

125.3.1	XVIII.	18.
125.3.9	a nyelv	∅
126.2.3	felkelései	fölkelései
126.2.5	alakult ki,	alakult,
126.2.7	XIX.	19.
126.2.11	dimotiki írás használata	dimotiki írásban való használata
126.3.1	XX.	20.
127.1.11	kodifikálták). Ennek	kodifikálták), ennek
127.2.4		[a „más akadémiáktól eltérően — — közé ékelve]
128.1.1	E tudományos intézmény	Ez olyan tudományos intézmény, amelynek
128.2.1/2	e célból működő .	∅
128.2.17	alkalmazni:	alkalmazni —
128.3		[az előző bekezdéshez tartozik]
129.1.1	a szerzők xenofóbnak...	xenofóbnak, ... találják a szerzők.
129.2.2	és ismert:	∅
129.3.2	XIX.	19.
131.1.5	használják.	használják a dialektusokat.
131.1.10	elképzelhetetlenek is	elképzelhetetlenek
131.4.1	türelmes nyelv szemlélet	türelmes nyelvi attitűdök
132.2.1	nyelv művelés szempontjából	nyelv művelő szempontból
132.2.2	Magyarország testvére	Magyarország párhuzama
132.4.4	egyéb a nyelvet	egyéb nyelvet
132.4.7/8	de nem nyilvánítják ...	nem pedig egyszerűen... nyilvánítják a kérdéses alakot
133.3.11	gyerekek	gyerekek
134.1.1	gyerekek	gyerekek
134.1.6	Svédországban ma már	Svédországban ma
134.3.3	szolgált	jelentette
134.3.5,6	XIX., XX.	19., 20.

Itt meguntam — nagyon. A továbbiakban az előzőekhez hasonló „javítások vannak, pl. a föl-t mindig „kijavították” fel-re, időnként elhelyeztek egy-két helyesírási hibát (nyeluművelőparadicsom nyelvuművelő-paradicsom helyett; részt vevők résztvevők helyett; stb.)

Tanulság: Óvakodjon mindenki a szerkesztőktől!!! És hogy nem adok több írást a Társadalomkutatás-nak.